

Ett biskopsbrev om klimatet

SVENSKA KYRKANS BISKOPAR 2019

En revidering av
biskopsbrevet från 2014

Ett biskopsbrev om klimatet

Svenska kyrkans biskopar 2019

ARTIKELNR: SKI9018

SVENSKA KYRKAN, BISKOPSMÖTET, UPPSALA 2019

ORIGINAL: Kärnhuset AB

TRYCK: Åtta.45 Tryckeri

ISSN: 1654-0085

Baksidan pryds av ärkebiskopens vapen.

OMSLAGSBILD: Getty Images

Innehåll

Förord	5
Inledning	9
I Vad vet vi?	15
II Hur blev det så här?	31
III Saklighet, hot och hopp	41
IV Jorden, hoppet och framtiden – hur kan vi tro?	61
V Vad gör vi nu? Vägar framåt	79
Uppmaningar	95
Noter	100

Förord

”JAG ÄR SJÄLV INTE av troende natur, men är fascinerad över hur detta griper tag i mig ändå. Texten talar om klimatfrågan på ett sätt som inte gjorts innan, och den gör det med en precision och ett anslag som är imponerande”, skriver en 37-årig it-entreprenör och småbarnsfar efter att ha läst ett utkast av detta biskopsbrev.

Anslaget är så klart teologiskt. Gud älskar världen och vill dess räddning (Johannesevangeliet 3:16-17). I detta kärleksprojekt har vi människor en särskild roll som vi kan axla med Jesus som förebild och Anden som kraft.

På drygt tio år har det hänt mycket i klimatfrågan. År 2008 hölls ett internationellt och interreligiöst toppmöte om klimatet i Uppsala. Det resulterade i Uppsala Interfaith Climate Manifesto. 2014 skrev Svenska kyrkans biskopar *Ett biskopsbrev om klimatet* som väckte samtal på många håll i kyrkan, men även i svensk media och internationellt, till exempel i FN-sammanhang.

För fem år sedan hette det ännu mest ”klimatfrågan” eller ”klimatutmaningen”. Men redan då skrev biskoparna att klimatet kräver mer av mänskligheten än tekniska, politiska och ekonomiska lösningar. Det handlar om mening, mod och hopp som befriar till handlingskraft. Vi skrev om klimatångest och frågade: ”Lämnar vi en springnota som de som är barn idag och i morgon måste betala?”

Idag framstår klimatkrisens andliga och existentiella karaktär kristallklart. Hotet är verkligt. Klimatförändringens följder är påtagliga. Oro och ångest, men också skuld och skam i relation till klimatet är allmänna samtalsämnen. Jordan runt visar de barn och unga, som vi håller på att lämna en springnota åt, allt större handlingskraft. Ingen mediekanal med självaktning kan längre avfärda seriöst klimatarbete som irrelevant.

Sedan den första versionen av biskopsbrevet om klimatet publicerades har ett globalt klimatavtal slutits – Parisavtalet. Fler samhällsaktörer inom politik, näringsliv och civilsamhälle engagerar sig och utökar sitt arbete för att bromsa klimatförändringarna. Extremväder visar hur skör grunden för liv och överlevnad kan bli från en stund till en annan. Tiden är knapp. Helhetssyn och engagemang utifrån den bästa tillgängliga kunskapen behövs. Därför publicerar vi nu *Ett biskopsbrev om klimatet* i reviderad form.

Låt oss skärpa vår blick för sådant som har verkligt värde, så att omsorgen om detta kan få oss att våga goda och nödvändiga förändringar. Bokstavligen för livets skull!

Uppsala, sommaren 2019
Antje Jackelén
ärkebiskop

Bön för klimatet

Evige Gud, hela jorden är full av din härlighet.
Till dig bär vi fram skapelsens vändor i klimatkrisens tid.
Vi ber om nåden att få göra gott,
som dina skapade medskapare.

Jesus Kristus, du har gått på vår jord och lever mitt ibland oss.
Gör oss känsliga för människors och hela skapelsens lidande.
Stärk oss i arbetet för ett värdigt liv,
i rättvisa och solidaritet med dem som lever
och kommer att leva.

Heliga Ande, modets och självbesinningens kraft,
du talar till våra samveten.
Trösta oss när vi lider och plågas av ångest.
Ge oss oro när vi domnar i bekvämlighetens ro.
Skapa om oss till att bli vad vi är:
en enda mänsklighet under samma himmel.

Inledning

ATT FÅ DEL AV LIVETS GÅVA är en källa till ständig förundran. Det gör oss gott att känna det förunderliga i att vi finns till och att den värld vi lever i bär vårt liv dag och natt, genom varje andetag och genom årmiljoner av utveckling. Våra kroppar är gjorda av stjärnstoft och i en handfull mull ryms nästan lika många levande organismer som det finns människor på jorden. Förundran är insiktens moder!

Förundran är också rätt början för att väcka engagemang i klimatfrågan. Idag vet vi att människors sätt att leva hotar de många processer i naturen som vi alla är beroende av. Gränserna för planetens möjligheter att föda och bära människan och andra arter håller på att överskridas. Till stor del beror det på att världens befolkning – främst i de rikaste delarna av den – använder resurser på ett ohållbart sätt.

Vi har levt med rapporter och prognoser om klimatförändringar sedan 1980-talet. Klimatet är ett resultat av samverkan mellan komplexa system, ofta med långa avstånd mellan orsak och verkan i både rum och tid. Oklarheter och osäkerheter finns. Men den kunskap vi har idag tillåter inte att vi skjuter upp till morgondagen det som behöver göras idag. Vår mänskliga klimatpåverkan måste minska radikalt för jordens och mänsklighetens skull.

I biskopars uppdrag ingår att "... styrka Guds folk i kallelsen att tyda tidens tecken och vittna om Guds väldiga gärningar för allt skapat".¹ Dessa ord motiverar det här biskopsbrevet. Tillsammans med oräkneliga människor fascinerar vi av och känner en djup tacksamhet över skapelsens finstämdhet och jordens skönhet. Vi vill reflektera över den bästa tillgängliga kunskapen om skapelsen i ljuset av tron på Gud som Skapare, Befriare och Livgivare. I klimatkussionerna ringer Jesus uppfordrande ord i våra öron: "Hycklare, jordens och himlens utseende kan ni tyda, men vilken tid det är, varför kan ni inte tyda det?" (Lukasevangeliet 12:56).

Brevet börjar med att sammanfatta kunskapsläget. I skrivande stund har världen inte lyckats uppnå ett trendbrott för de globala utsläppen av växthusgaser. Livsförutsättningar för växter och djur förändras i snabb takt. Vi hör om allvarliga hot mot den biologiska mångfalden. Den internationella solidariteten mellan människor och stater sätts på hårda prov. De som bidragit minst till den kritiska situationen drabbas på flera sätt hårdast. Klimatfrågor reser rättvisefrågor.

Hur blev det så här? Olika tiders sätt att se på naturen och världen har påverkat utvecklingen inom naturvetenskap, teknologi och ekonomi. Denna historia finns med i hur vi idag hanterar tillväxt och konsumtion och tänker kring ekologi. Vår medkänsla och förmåga att organisera samhällen på ett socialt, ekologiskt, ekonomiskt och andligt hållbart sätt har inte hållit jämna steg med den övriga utvecklingen.

Det är hög tid att vetenskap, politik, näringsliv, kultur och religion – allt som är uttryck för människans värdighet – samverkar. Klimatkrisen är existentiell och andlig, eftersom den berör människolivets grundbetingelser i djupaste bemärkelse: Vad är människans roll i skapelsen? Vilket ansvar har vi för dem långt borta? Vad gör vi med vår oro? Vad får vi hoppas på? Inte minst viktigt är barnperspektivet: vi som är vuxna idag håller på att allvarligt försämra livsförutsättningarna för våra barn och barnbarn.

Vi behöver ett hopp som frigör handlingskraft. Hoppet kan börja i lovsången över naturens skönhet och Skaparens kärlek. I Guds rike är allting gåva innan det blir uppgift. Människan är oupplösligen en del av skapelsens livsväv, samtidigt som hon har ett unikt uppdrag. Vi lever i spänningen mellan litenhet och storhet, begränsning och gränslöshet, synd och upprättelse. Omvändelse är vår möjlighet.

Tron frigör lusten till det goda. Den ger frimodighet att våga förändring även i osäkra situationer. Vägar framåt kommer att kräva såväl ett individuellt som ett gemensamt ansvar. Den omställning som behövs är krävande, men kan också innebära positiva förändringar och ökad livskvalitet, och den måste bäras av ett tydligt rättviseperspektiv.

Biskopsbrevet mynnar ut i uppmaningar till Svenska kyrkan, dess församlingar, stift och nationella organ, till alla våra medmänniskor, till beslutsfattare och myndigheter, företag och organisationer, medlemsstaterna i FN, internationella

beslutsfattare och organisationer samt kyrkoledare i hela världen. Vi vågar formulera dessa utmaningar inte därför att vi skulle vara närmare målet än andra – också vi kämpar mot den tröghet som hindrar att ord och handling blir ett, också vi delar erfarenheten att den goda tanken inte av sig själv blir till en god verklighet. Men vi drivs av kärlek till Gud och Guds skapelse och förvissningen om att Guds nåd är större än våra bästa prestationer och våra största misslyckanden.

Klimatkrisen är sannolikt den största gemensamma utmaningen som mänskligheten någonsin stått inför. Den påverkar oss alla som lever under samma himmel, på samma jord. Arbetet med denna kris måste få genomslag i flera olika politikområden och alla samhällssektorer. Vi måste alla ompröva vårt sätt att tänka kring livsstil, välfärd, hållbarhet och rättvisa: för skapelsens skull, för livets skull, för våra barnbarns och deras barnbarns skull.

I Vad vet vi?

Läget ur ett naturvetenskapligt perspektiv

Vi står på tröskeln till en tid av drastiska klimatförändringar. För första gången i människans historia påverkar vi miljön i en sådan omfattning att livets fundamentala grundförutsättningar förändras. Klimatet förändras ständigt, men det som nu sker går mycket snabbt och skapar svåra påfrestningar för växter, djur och mänskliga samhällen.

Under planeten Jordens fyra och en halv miljarder år långa historia har klimatet alltid växlat mellan perioder av regn, torka, värme och kyla. De senaste tre till fem miljoner åren har jorden gått igenom ett trettiotal nedisningar. *Holocen* är den mellanistid med mildare och relativt stabilt klimat som har utgjort en viktig förutsättning för mänsklighetens utveckling de senaste 12 000 åren.

Den globala medeltemperaturen har ändå skiftat en hel del. Under 900-talet var den exempelvis relativt hög, i vår del av världen en grad högre än idag. Kring 1300-talet inleddes en betydligt kallare period. Perioder av förändrat klimat under historisk tid har ofta sammanfallit med dramatiska och våldsamma skeden i mänsklighetens historia. De klimatförändringar vi ser idag är orsakade av människan, och är av en sådan omfattning att flera forskare talar om en ny geologisk tidsålder – *anthropocen*.²

FAKTA FRÅN IPCC

- Med 95 procents säkerhet orsakar mänskliga aktiviteter merparten av den klimatförändring som kan observeras.
  - Den globala medeltemperaturen ökade med cirka 1 grad mellan förindustriell tid och 2017.
  - Utan ytterligare åtgärder för att minska växthusgasutsläppen än de som finns på plats idag uppskattar klimatpanelen att resultatet 2100 skulle bli en temperaturökning om 2,5 till 7,8 grader.
  - Havsytan stiger för närvarande med drygt 0,3 cm per år. Den beräknas stiga med mellan 30 och 80 cm under detta sekel, och därefter fortsätta stiga.
  - Många ekosystem på land och i haven, och de ekosystemtjänster de levererar, har redan förändrats till följd av den globala uppvärmningen.³
-

Sedan världens klimatforskare 1988 började samarbeta i FN:s klimatpanel IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) ger de oss en samstämmig bild. IPCC är en unik institution som regelbundet sammanfattar forskningsläget i en serie rapporter. Under 2013 och 2014 presenterades de delrapporter som ingår i IPCC:s femte utvärderingsrapport (AR5).⁴ 2018 presenterades klimatpanelens specialrapport om 1,5 graders global uppvärmning.⁵ Genom rapporterna preciseras kunskapen om klimatförändringarna, påverkan på ekosystem och mänsklig välfärd samt möjliga åtgärdsstrategier. Bilden av klimatet som vår tids kanske allra största utmaning förstärks (se faktaruta ovan).

Hitills har de globala klimatförändringarna mest gett upphov till relativt linjära och förutsägbara förändringar i miljön. Men när ett system passerar en viss punkt kan en tidigare lugn och ofta

linjär förändringsprocess plötsligt bli betydligt mer dramatisk. Fenomenet kallas för tröskeleffekt eller *tipping point*, och innebär att något slår om från ett tillstånd till ett annat, vilket kan leda till att hela ekosystem kollapsar. En av flera möjliga tröskeleffekter⁶ i klimatförändringen skulle kunna bli att stora mängder metan frigörs när tundran i Arktis tinar, vilket i sin tur kan leda till en accelererad temperaturhöjning.⁷

En kraftig utsläppsminskning måste ske

Klimatförändringarna orsakas av utsläpp av växthusgaser, främst koldioxid från energiproduktion, transportsystem, livsmedelsproduktion och industri. Ungefär en fjärdedel av människans klimatpåverkan utgörs av utsläpp från jordbruk samt skogsskövling och andra förändringar i markanvändningen.⁸ Huvudstrategin i arbetet för att hejda klimatförändringen är därför först och främst att minska samhällets direkta utsläpp. Dessutom måste skogsskövlingen hejdas. Detta har stått klart för världssamfundet åtminstone sedan början av 1990-talet då FN:s klimatkonvention antogs.

Förnybara energikällor måste ersätta fossila bränslen om klimatet ska kunna stabiliseras. Det krävs att utsläppen av växthusgaser minskar kraftigt för att helt upphöra i mitten av seklet. Åtgärder måste vidtas snabbt: ju senare utsläppen börjar minska, desto svårare, dyrare och mer riskfyllt blir det att komma ner till noll i tid.

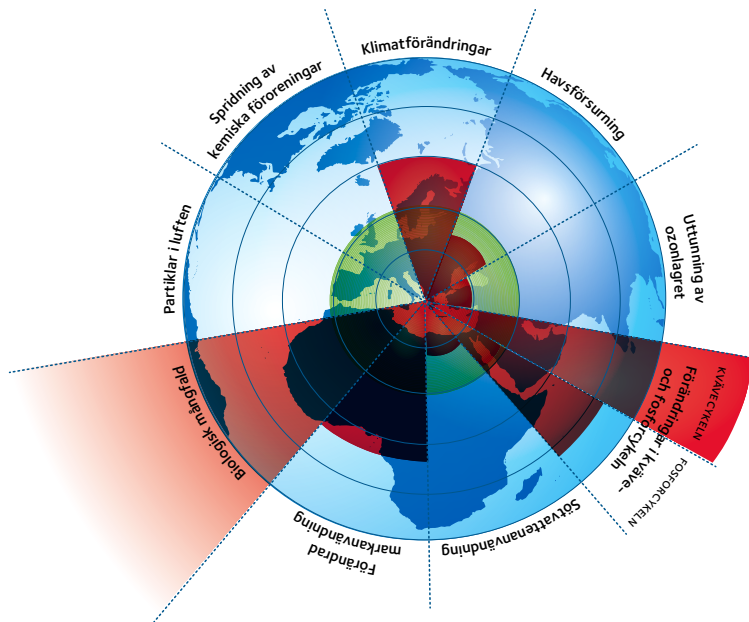
Koldioxidutsläpp som tillförs atmosfären stannar där under mycket lång tid. Mot slutet av seklet behöver utsläppen av

koldioxid sannolikt vara *negativa*, det vill säga att mer koldioxid fångas upp ur atmosfären och lagras långsiktigt än vad som släpps ut. I skrivande stund har inte utsläppskurvan börjat vända nedåt. Efter att ha legat still tre år i sträck steg de globala utsläppen av växthusgaser åter 2017 till en ny rekordnivå.⁹ De nationella utsläppsbegränsningsbidrag som länder lagt fram inom ramen för Parisavtalet bedöms enligt IPCC resultera i globala utsläpp som leder till en uppvärmning på omkring 3 grader 2100. Enligt IPCC:s specialrapport 2018 om 1,5 graders global uppvärmning behöver ländernas utlovade utsläppsbegränsningar tredubblas om det ska finnas en realistisk möjlighet att begränsa uppvärmningen till 2 grader. För att inte överskrida 1,5 grader behöver utsläppsbegränsningarna vara fem gånger så stora.¹⁰

IPCC¹¹ framhåller att det krävs snabba och långtgående omställningar inom markanvändning, energisystem, industri, byggnadssektor, transporter och städer för att nödvändiga utsläppsminskningar ska uppnås. Dessutom behöver koldioxid tas bort från atmosfären. Det handlar om att på olika vis fånga in koldioxid som redan finns i luften och sedan antingen lagra den i biomassa, i marken eller omvandla den genom en kemisk process. Utöver upptag av koldioxid i växande biomassa och i jord utvecklas ett antal teknologier för att avskilja och lagra koldioxid. Kunskapen är än så länge begränsad om hur de olika alternativen lämpar sig för storskalig användning, hur mycket utsläppsminskningar de kan ge eller vilka negativa effekter de kan ha, såväl miljömässiga som sociala.

Planetens gränsvillkor

Miljöforskare har identifierat nio ”planetära gränsvillkor” (se figur 1), det vill säga gränser för människans påverkan på miljön som inte får överskridas om mänskligheten långsiktigt ska kunna fortsätta utvecklas på planeten.¹² Klimatförändringen är ett av dessa gränsvillkor. Uttunnningen av ozonlagret, kemiska föroreningar, försurning av haven, den globala färskvattenanvändningen och förlusten av biologisk mångfald är några av de andra. Forskarna bedömer att flera av gränsvillkoren har passerats redan idag.¹³ Nödvändigheten att hejda den globala uppvärmningen är akut, men det minskar inte betydelsen av att hantera andra allvarliga miljöproblem. Det finns både synergieffekter och målkonflikter: minskade utsläpp av växthusgaser leder exempelvis till renare luft – medan ökad skogsavverkning, för att ersätta fossil råvara med förnybar skogsråvara, kan minska den biologiska mångfalden. Det gäller alltså att ta vara på synergieffekter och hantera målkonflikter på ett ansvarsfullt sätt. Samtliga planetära gränser måste värnas och respekteras om en hållbar utveckling ska kunna uppnås.

FIGUR 1. PLANETÄRA GRÄNSVILLKOR: Livsstödande processer som måste förvaltas på ett hållbart sätt. Det "säkra utrymme" (grönt område) har överskridits för flera av processerna, menar forskarna som ligger bakom studien om "planetary boundaries".¹⁴

Konsekvenser av nuläget

Klimatförändringen är genuint global men samtidigt mycket lokal. En mängd lokala orsaker – mänskliga aktiviteter och biofysiska mekanismer – samverkar och leder till oräkneliga effekter i komplexa nät av händelsekedjor. Det gör klimatfrågan svår att överblicka. Svårigheten att hantera klimatfrågorna förstärks av att avståndet mellan orsak och verkan är långt inte bara i rummet utan också i tiden. Utsläpp av långlivade växthusgaser som görs idag kommer att bidra till ökad uppvärmning i många hundra år efter att utsläppen minskat och upphört.

Samtidigt som frågorna kan te sig komplexa, är medicinen entydig: utsläppen av växthusgaser måste minska drastiskt så att samhället blir klimatneutralt så fort som möjligt. Ju längre vi väntar, desto högre risker utsätts planeten och mänskligheten för och desto större blir beroendet av otestade tekniker för borttagning av koldioxid ur atmosfären.

Klimatförändringen kommer att påverka förutsättningarna för allt liv på jorden. FN:s klimatkonvention syftar till att förhindra en ”farlig mänsklig påverkan på klimatsystemet”. Genom Parisavtalet enades världens länder om det långsiktiga målet att hålla den globala temperaturökningen under 2 grader och att sträva efter att begränsa den till 1,5 grader. Idag vet vi att redan en temperaturökning på en och en halv grad kan ge mycket allvarliga effekter, bland annat en minskning av korallreven med 70 till 90 procent. Skillnaden mellan 1,5 och 2 grader kan verka liten, men översatt till prognoser för fattigdom, vattenbrist och extrema

väderhändelser är skillnaden stor. Enligt FN:s klimatpanel skulle flera hundra miljoner fler människor drabbas av ökad fattigdom, värmeböljor och vattenbrist vid en temperaturökning på 2 istället för 1,5 grader. Havsnivåhöjningen till 2100 skulle bli 10 cm högre – en väsentlig skillnad för till exempel många ö-nationer.¹⁵

Om inte nuvarande utsläppstrender ändras radikalt ter sig en begränsning till 2 grader som allt mindre realistisk.

På många håll syns redan idag väderfenomen och klimatförändringar som kan kopplas till den globala uppvärmningen, såsom ökad förekomst av höga temperatur- och nederbördsextremer. Förekomsten av låga temperaturextremer har minskat.¹⁶ Generellt väntas nederbörden öka där det redan regnar mycket och minska där det är torrt. Förekomsten av extrema väderhändelser förväntas öka. Följdeckterna inkluderar ökad förekomst av översvämningar och torka, och därigenom större risk för spridning av sjukdomar, brist på rent vatten och skördebortfall. Därmed ökar risken för akuta humanitära katastrofer.

Tillgången till rent vatten kommer att minska dramatiskt i många regioner när nederbördsmönster ändras, glaciärer smälter och saltvatten tränger in i brunnar och odlingsmark. Antalet människor som drabbas av vattenstress och otrygg vattenförsörjning kommer sannolikt att öka. Vattenburna sjukdomar kommer att spridas lättare. Fler värmeböljor och minskad tillgång till rent vatten kommer att försämra hälsosituationen i många regioner. En stor del av mänskligheten bor i låglänta områden och nära havet – just de områden som drabbas hårdast när havsnivån stiger.¹⁷

Med ökande temperaturer ändras djurs och växters livsförutsättningar. Många arter kan inte söka sig till nya platser tillräckligt fort. När havet absorberar mer koldioxid blir det surare, vilket drabbar korallrev och andra kalkberoende organismer. Redan idag minskar antalet arter i snabb takt. Den utvecklingen kommer att accelerera.¹⁸

Klimatförändringar drabbar redan utsatta värst, men Sverige påverkas också negativt. Skyfall och kraftiga regn förväntas öka i intensitet vilket kan leda till fler översvämningar. Stigande havsnivåer kan komma att orsaka översvämningar i låglänta kusttrakter i södra Sverige. Uppvärmningen väntas få konsekvenser för såväl jord- och skogsbruk som naturliga ekosystem. Skogs- och jordbruk kommer att gynnas av längre odlingssäsonger men påverkas också mer av översvämningar och torka, vilket i sin tur ökar risken för bränder, liksom svamp- och skadedjursangrepp. I fjällkedjan väntas trädgränsen flytta högre upp i terrängen. Vattenkraftsproduktionen kommer att öka men rennäringen påverkas negativt av instabilt snöklimat med snabba svängningar mellan kyla och töperioder. Med fler översvämningar ökar skador på hus och fastigheter, vägar och järnvägar. I vissa områden i Sverige kommer risken för jordskred att tillta.¹⁹

Till skillnad från de flesta utvecklingsländer har Sverige kapacitet att till viss del planera för förväntade förändringar. Samtidigt får ekonomiska och sociala kriser i andra delar av världen ofrånkomligt återverkningar i Sverige.

Är det säkert att det blir så här?

Kunskapen om klimatets framtida förändring präglas av en rad osäkerheter, både om hur växthusgasutsläppen förändras och om den så kallade klimatkänsligheten, det vill säga hur mycket jorden värms upp av en viss mängd utsläpp av växthusgaser. Osäkerheten i klimatkänsligheten beror bland annat på att ingen vet exakt hur molnbildningen påverkas av uppvärmning, partikelhalten i luften, ökade mängder vattenånga, havets och biosfärens fortsatta upptag av koldioxid och en försvagad albedoeffekt, det vill säga att vit snö och is smälter bort och ersätts av mörkare markytor som absorberar mer värme. Exakt hur klimatutvecklingen kommer att se ut är det därför ingen som kan säga i förväg – men det är ändå nu vi måste agera. En alarmerande stor temperaturhöjning kommer inte att kunna konstateras säkert förrän det är för sent att undvika den. Osäkerheten om hur klimatsystemet reagerar på utsläpp kan därför inte ursäktas att kraftfulla åtgärder skjuts upp i väntan på säkrare information.

Det enda rimliga förhållningssättet till klimatutmaningen är att tillämpa ett försiktighetsperspektiv. På samma sätt som människor i sina privata liv undviker och försäkras sig mot risker behöver världssamfundet göra allt för att undvika allvarliga klimatförändringar.

Det handlar om människor

Som kyrka är vi del av ett globalt nätverk. Vittnesbörden om klimatförändringar från våra vänstift och församlingar i andra delar av världen blir allt fler. Vi hör berättelserna från Filippinerna och Tuvalu, från Sydsudan och Tanzania, från Brasilien och Costa Rica, från Kanada och Arktis. Berättelserna handlar om torka och översvämningar, men också om vad som händer när det inte längre går att lita på att regnen kommer när de brukar komma, när sjukdomar sprids eller saltvatten tränger in i brunnar och förorenar grundvattnet och när skördar förstörs då havsvatten tränger in i bevattningskanalerna i kustnära områden. Det händer till exempel i Bangladesh och Vietnam, där de fruktbaraste jordbruksmarkerna finns i de deltaområden som nu håller på att hamna under havsvattennivån.²⁰ Det är berättelser om hur det vanliga livet redan nu påverkas av ett förändrat klimat.

Det är svårt att definitivt slå fast skillnaden mellan klimatförändringar och naturliga variationer, men många av de extrema väderhändelser som människor runtom i världen upplever idag stämmer väl överens med forskarnas förutsägelser om hur klimatförändringarna kommer att yttra sig. De kan komma att förstärka många av de ojämlika förhållanden som finns sedan lång tid – mellan länder och regioner, mellan grupper av människor i samma land, och de kommer att påverka mellanmänskliga relationer i smått och stort.

Det finns också tydliga kopplingar mellan klimatförändringar och migration. Stora befolkningsgrupper kan bli tvungna att flytta,

inom eller mellan länder. Ökad konkurrens om vattenresurser kan förvärra konflikter men också leda till ökat samarbete. Den internationella solidariteten kommer att sättas på hårda prov.²¹

Ännu växer den globala befolkningen. Mänskligheten befinner sig dock mitt i en demografisk övergång, med snabbt minskande födelsetal och ökad medellivslängd. Antalet människor väntas stabiliseras kring tio miljarder mot slutet av detta sekel. Denna utveckling är en följd av stora utvecklingsframsteg – fler människor än någonsin har idag tillgång till utbildning, sjukvård och grundläggande materiell välfärd. Eftersom den mängd resurser en människa kräver för ett fullgott liv varierar kraftigt är det inte antalet människor i sig som avgör om jorden kan försörja alla människor. Det sammanlagda ”fotavtrycket” av alla människors liv måste befinna sig inom det säkra utrymme som anges av de planetära gränserna, och jordens resurser måste fördelas så att alla människors grundläggande behov och rättigheter tillgodoses.²²

Forskarna bakom en omfattande studie²³ om sambandet kost – miljö – hälsa rekommenderar en kost med en tredjedel av kalorierna från fullkorn och rotfrukter och huvudsakligen vegetariska proteinkällor. Om jordens befolkning anammade en sådan diet – samtidigt som matsvinnet minskade med hälften – skulle vi kunna försörja jordens befolkning på ett hållbart sätt samtidigt som det skulle ge stora hälsofördelar. Intaget av rött kött bör enligt studien begränsas till i genomsnitt 100 gram per vecka. Under dessa förutsättningar bedöms jorden kunna föda den befolkning som förväntas finnas i framtiden.

Det har kanske aldrig varit så tydligt som nu att hela mänskligheten är beroende av samma skapelse med dess naturresurser och ekosystem. Likväl påverkas vi på olika sätt beroende på omständigheter som ingen av oss ensam råår över. Människor som lever i fattigdom har bidragit minst till att skapa klimatförändringarna men drabbas först och värst. De riskerar dessutom att berövas rätten till utveckling eftersom industriländerna redan har uttömt atmosfärens förmåga att ta emot utsläpp.

Enligt organisationen Oxfam orsakar de 10 procent rikaste människorna i världen hälften av alla klimatutsläpp, medan den fattigaste halvan av jordens befolkning orsakar 10 procent av alla utsläpp.²⁴ Bristen på jämställdhet mellan män och kvinnor är också viktig i sammanhanget. Kvinnor påverkar klimatet mindre än män men lever oftast närmare klimatförändringarnas följder.²⁵ Just kvinnors möjlighet till utbildning och delaktighet i samhället kan vara en viktig nyckel till förändring.

I diskussioner om *klimaträttvisa* betonas ofta att länder som Sverige inte bara har ett ansvar för de utsläpp som invånarna orsakar idag utan också ett historiskt ansvar för de utsläpp som gjorts under lång tid och som har bidragit till dagens temperaturhöjning.²⁶ Det starkaste argumentet för att Sverige ska ta ett stort globalt ansvar i klimatfrågan är kanske ändå att våra utsläpp per person fortfarande är helt ohållbara och att vi har resurser och goda förutsättningar att bidra till lösningar. Skulle alla i världen leva som vi i Sverige gör idag skulle det behövas ett biologiskt utrymme som motsvarar drygt fyra jordklot.²⁷

Det är inte för sent

De fysiska och biologiska funktioner som människans liv är beroende av är allvarligt hotade. I förlängningen medför detta stora risker för många fundamentala samhällsfunktioner och för sammanhållningen inom och mellan mänskliga samhällen.

Samtidigt vet vi att människans kreativitet och förmåga att anpassa sig till förändringar är häpnadsväckande stor. Det visar inte minst den snabba utvecklingen inom solceller och elbilar, två teknologier som av International Energy Agency bedöms uppvisa utvecklingstrender som är förenliga med vad som krävs för att begränsa den globala uppvärmningen till väl under 2 grader.²⁸

På ett paradoxalt sätt är det en tröst att det än så länge är en liten del av mänsklighetens kreativitet och resurser som är inriktade på att förebygga och hantera de problem som klimatförändringen skapar. Mänskligheten skulle kunna göra så mycket mer.

Den kanske allra viktigaste slutsatsen är att klimatkrisen är så akut och omfattande att det inte längre går att tro att den kan lösas ”sedan”, när andra utmaningar och kriser är lösta. Vi måste hantera klimatkrisen nu och vi måste göra det på ett sätt som samtidigt bidrar till lösningar på andra allvarliga samhällsproblem, så att förutsättningarna ökar för att alla människor på planeten ska kunna leva ett gott liv.

II Hur blev det så här?

FÖR ATT KUNNA HITTA vägar framåt är det viktigt att ha bakgrunden klar för sig. Vilka föreställningar och processer har fört oss till dagens situation? Vilka bilder av naturen, världen och jordens resurser formade en gång den syn som vi har idag?

En förmodern helhetssyn

I alla tider har vi människor strävat efter att förstå och göra oss en bild av världen. Den bild som vi lever med idag går under namnet den moderna världsbilden. Den har tagit form efter den vetenskapliga revolutionen, alltså från det tidiga 1500-talet och framåt. Innan dess fanns den så kallade förmoderna västerländska världsbilden. Den byggde på olika strömningar i grekisk filosofi – främst Platon och Aristoteles – samt den judiska och den kristna traditionen. Det himmelska och det jordiska upplevdes som två självklara referenspunkter. Det fanns ett självklart syfte och mål för hela kosmos. Uppenbarelsen sågs som en betrodd källa till kunskap och mänskligheten uppfattades vara i universums centrum. Verkligheten tedde sig som en organisk enhet.

Utvecklingen av den moderna naturvetenskapen skedde inte helt friktionsfritt i förhållande till den tidens kyrkliga auktoriteter. Samtidigt var det just teologin som skapade goda förutsättningar för naturvetenskapens utveckling genom att kombinera den

under renässansen återupptäckta grekiska filosofin med kristen skapelseteologi. Många av de naturvetenskapliga pionjärerna var präster. De kunde se sin forskning som en gudstjänst, ett sätt att bygga kunskapens rike som en återglans av Guds härlighet.

Gud kunde upplevas i naturen, eftersom naturens regelbundenhet ansågs berätta något väsentligt om Skaparen. Att utforska naturen var som att läsa om Gud i naturens bok. Denna naturens bok stod inte i något motsatsförhållande till Bibelns bok utan snarare levererade illustrationerna till dess ord om Guds vishet och härlighet. Den Gud det handlade om var de eviga ordningarnas Gud.

Naturvetenskapen som separat domän

I den förmoderna världsbilden sågs relationen mellan naturens bok och Bibelns bok som symmetrisk: de uppfattades komplettera varandra. Det synsättet kom att förskjutas när filosofen René Descartes på 1600-talet delade upp verkligheten i två radikalt åtskilda domäner: å ena sidan tanken, anden och idén och å andra sidan materian. Med den indelningen överläts materian helt åt naturvetenskapen medan anden reserverades som filosofins och teologins område.

Den arbetsfördelningen visade sig ha både för- och nackdelar. Den möjliggjorde en syn på världen där naturen inte längre sågs som en organism utan främst som en maskin. Världsalltet liknades vid ett jättelikt mekaniskt urverk och Gud vid en urmakare. Denna mekanistiska syn var en förutsättning för naturens exploatering. Det finns teologiska tankemodeller som har bidragit till att legitimera

rovdrift på naturen och alienerat människan från skapelsen.

Det fanns också en sexism i den tidens tänkande som ledde till samma resultat. I programbeskrivningen för Royal Society – grundat 1660 och länge betraktat som den främsta av världens vetenskapsakademier – heter det: ”Naturen är *kvinnan*, som vetenskaps*mannen* ska betvinga. Han ska metodiskt och systematiskt avslöja moder Natur, blottlägga hennes hemligheter, intränga i hennes sköte och sålunda tvinga henne till fullständig underkastelse.”²⁹ Eller mer poetiskt: ”Naturens vackra sköte exponeras för vår blick: vi ska ge oss in i dess trädgård, smaka dess frukter och tillfredsställa oss själva med dess rikedom.”³⁰

Något förenklat uttryckt: Gud flyttade in i känslan medan den materiella världen blev förutsättningen för teknologins och industrialismens utveckling. Naturens bok och Bibelns bok lästes fortfarande, men nu var för sig, utan ömsesidig dialog. Denna period ledde till oerhörda uppsving på många områden. Samtidigt försvårades en helhetssyn. Världsbilden föll isär: å ena sidan en profanerad natur som objekt för vetenskap och teknologi, å andra sidan en religion som reducerades till något subjektivt eller privat och som uppfattades som mindre relevant för de överlevnadsfrågor som vi nu står inför.

En växande insikt om komplexa sammanhang

När evolutionsläran, relativitetsteorierna och kvantfysiken slog igenom förändrades vår världsbild och synen på naturen än en gång. Nu ses världen inte längre som något som *har* en historia,

utan världen *är* historia. Naturen befinner sig i ständig utveckling. Tidigare hade man framhållit naturens stränga lagbundenhet – ett synsätt som kallas deterministiskt. Nu fick determinismen som suverän ordningsprincip sällskap av andra sätt att beskriva växel-spelet mellan ordning och kaos. Bildligt talat kan skillnaden förstås så här: Under industrialismens framväxt trodde vi att världen är som en bil som går att palla upp medan vi fixar och donar med den efter mekanikens alla regler. Nu håller vi på att lära oss att bilen inte går att palla upp, vi måste arbeta med den efter fysikens och konstens alla regler medan den kör.

Elektriciteten, penicillinet, förbränningsmotorn, transistorn, upptäckten av DNA och genetikens utveckling, informationsteknologin och mycket annat är resultatet av en noggrann läsning av ”naturens bok”. Samma läsning har också gett oss vapen som kan förgöra jorden, skapat ämnen som hotar många livsformer och gjort att människan kan förändra hela klimatsystemet och på det sättet såga av den gren hon själv sitter på. Kunskapsnivån har ökat, hälsoeffekterna är tydliga och våra möjligheter till ett rikare liv har på några få generationer mångdubblats. Samtidigt kan en betydande del av jordens befolkning fortfarande inte ens äta sig mätt. Människans medkänsla och förmåga att organisera vår gemensamma värld på ett socialt, ekologiskt, ekonomiskt och andligt hållbart sätt har inte hållit jämna steg med den naturvetenskapliga kunskapen.

Över 1500-talets tröskel till den moderna världsbilden stod en gång valspråket ”Kunskap är makt”. I vår tid säger vi nog hellre

att ”kunskap är möjlighet” – och båda uttrycken är möjliga översättningar av latinets ”*scientia potestas est*”. Möjlighetsfönstret när det gäller klimatkrisen är fortfarande öppet, men det minskar. Ett effektivt nyttjande av detta fönster kräver att det som skildes åt efter Descartes förenas. Vi behöver en världsbild som håller samman det materiella och det immateriella, det inre och det yttre, naturvetenskap, humaniora och teologi.

Oikos och ekonomi – det gemensamma hushållet

Vi lever i ett och samma hushåll – i samma *oikos*. Detta grekiska ord betyder hus, hushåll eller familj. Av det har vi fått orden ekologi – läran om samspelet i huset – och ekonomi – kunskapen om hur vi hushållar med resurserna. Jämför också det besläktade ordet ekumenik som i kyrkans värld betecknar en världsvid samverkan. *Oikos* binder ihop ekologin som en förutsättning för ekonomin och ekumeniken i vidaste bemärkelse: hur vi i ett globalt hushåll handlar och agerar tillsammans för hela mänsklighetens väl.

Människor påverkade jordens klimat redan när skogar och våtmarker började omvandlas till jordbruksmark, men en helt ny nivå av påverkan nåddes när användningen av fossila bränslen tog fart under den industriella revolutionen. Hittills har ökade utsläpp av växthusgaser hört nära samman med den ökade materiella välfärd och ekonomiska tillväxt som är en central del av de senaste århundradenas utveckling. Tillgången till lättåtkomlig fossil energi har tillsammans med tekniska och organisatoriska innovationer utgjort hjärtat i den ekonomiska utvecklingen.

Historien har sett civilisationer som har gått under på grund av miljöpåverkan och människans oförmåga att anpassa sig till radikala förändringar. Men det finns också exempel på samhällen som genom normer, lagar och regler, skatter och avgifter, förmått invånarna att ändra sitt agerande så att miljöproblemen kunnat åtgärdas eller undvikas.

Det är inte den ekonomiska tillväxten i sig som avgör hur ett samhälles klimatpåverkan ser ut utan tillväxtens innehåll, alltså vilket konkret uttryck tillväxten tar sig. Tillväxten kan till exempel drivas av materiella eller icke materiella konsumtionsökningar. Hus kan byggas och renoveras på ett sätt som bidrar mer eller mindre till ökad hållbarhet. När människor lägger mer av sina ökade inkomster på att handla mat kan det antingen bidra till ökad eller minskad hållbarhet i livsmedelsproduktionen. Skattesystem kan utformas så att de ger företagen skäl att effektivisera användningen av naturresurser mer än användningen av arbetskraft, och näringspolitik kan stimulera innovation och utveckling av hållbara tekniker.

Tillväxt, tillfredsställelse och lycka

Tillväxt har visat sig vara viktig för samhället ur åtminstone två väsentliga perspektiv: dels verkar det vara svårt att med dagens ekonomiska system förena en hög sysselsättning med låg tillväxt, dels är tillväxt en hittills förmodligen oöverträffad väg att hantera fördelningskonflikter. Det är lättare att omfördela en växande kaka än att ge till vissa på andras bekostnad. Svårigheter att enas

kring omfördelning av resurser vittnar om hur svårt vi människor har att dela med oss.

Ökad materiell välfärd leder oundvikligen till ekonomisk tillväxt. För den stora del av världens befolkning som fortfarande lever i materiell fattigdom är detta ett viktigt motiv till varför tillväxt är önskvärd.

Men klimatkrisen kräver också en kritisk diskussion om tillväxt. Är en fortsatt ekonomisk tillväxt ett självklart mål, eller bör vi använda välfärdsåtgärder som kan mäta tillfredsställelse med livet i andra termer än de ekonomiska? Under många år har denna diskussion befunnit sig i samhällsdebattens marginaler och sällan engagerat ekonomer i mittfåran. På senare år har den dock uppmärksamats på nytt.³¹

Att konsumtionen ökar är både en förutsättning för och en följd av tillväxt. Ur ett klimatperspektiv är detta tillväxtens grundproblem. ”Den amerikanska livsstilen är inte förhandlingsbar”, sade USA:s president George Bush vid FN:s stora möte om miljö och utveckling 1992. Uttalandet har ofta framhållits som exempel på USA:s ovilja att minska sitt stora ekologiska fotavtryck. Men frågan kan lika gärna ställas till oss i Sverige och till invånarna i andra länder där den klara majoriteten har en hög levnadsstandard: Är vi beredda att förändra vår livsstil?

Ökad konsumtion förutsätts leda till högre välstånd och välbefinnande. I kristen tradition har det antagandet betraktats med skepsis eftersom man sett att uppskruvad konsumtion och rikedom kan bli ett hinder för liv i gemenskap med människor och med

Gud. ”Vad hjälper det en människa att vinna hela världen om hon får betala med sitt liv?” (Markusevangeliet 8:36).

Forskning har också bekräftat att från och med en viss punkt går ökad konsumtion och välbefinnande skilda vägar. När ett samhälle eller en individ nått en viss grundläggande konsumtionsnivå leder ytterligare konsumtionsökning till att känslan av tillfredsställelse stagnerar eller faller.³² Det finns också röster som menar att den ökade psykiska ohälsan, särskilt bland ungdomar, hänger samman med ett högt uppdrivet samhällstempo och konsumtionsmönster som är förknippade med tillväxten.³³

Inom den så kallade lyckoforskningen har man studerat hur människor upplever aktiviteter som är förknippade med olika stora utsläpp av växthusgaser. Resultatet är uppmuntrande – de aktiviteter som människor upplever som mest tillfredsställande, som att umgås, be, meditera, pilgrimsvandra och delta i kulturellt liv, medför liten klimatpåverkan. Mindre tillfredsställande aktiviteter, som arbetspendling, ger däremot större utsläpp. Detta tyder på att ett annat konsumtionsmönster inte bara är möjligt utan också kan leda till ökad livskvalitet. Genom att lägga större vikt vid utbildning, hälsa, kultur och andlighet kan vi inte bara skapa ett hållbart samhälle, utan också ett gott liv.³⁴

I princip kan fortsatt tillväxt förenas med minskade utsläpp. Den stora frågan är om produktions- och konsumtionsmönstren kommer att ändras i den takt som Parisavtalets målsättningar kräver? I Sverige ser vi tecken på det, men inga klara bevis på att det är möjligt. Mellan 1990 och 2016 minskade Sveriges inhemska

utsläpp med 26 procent³⁵ samtidigt som ekonomin växte med 74 procent³⁶. Men samtidigt ligger de utsläpp som Sverige via konsumtion orsakar i andra länder kvar på en hög nivå. Det beror bland annat på att energianvändningen i andra länder är betydligt mer fossilberoende än i Sverige.³⁷ Det är positivt att flera svenska industribranscher förbereder sig för att ställa om till helt fossilfri verksamhet.³⁸ Detta kommer att innefatta tekniksprång, som exempelvis tillverkning av stål genom helt nya kemiska processer. När sådana tekniker sprids internationellt påverkas de globala utsläppen i stor skala.

Nödvändigheten att förändra sin livsstil uppfattas ibland som ett hot eller bakåtsträvan. Men livsstilsförändringar sker hela tiden beroende av hur teknik, värderingar och ideal förändras. Att det är så inser vi lätt om vi jämför vår egen personliga vardag idag med hur den såg ut för några decennier sedan. De senaste årens ökade medvetenhet om miljö- och klimatkrisen har börjat ge tydliga avtryck i våra matvanor och resmönster. Fyra av tio svenskar uppgav att de minskat eller avstått från köttkonsumtion under 2018. Att ”flygskam” var ett av Språkrådets nyord samma år kan ses som ett uttryck för det samtal som uppstår när fler människor ändrar sin konsumtion och sin livsstil.

Det är ett steg i rätt riktning att Sveriges BNP-mått sedan 2017 också omfattar femton mått på välbefinnande som belyser ekonomiska, miljömässiga och sociala aspekter av livskvalitet. Syftet är att bättre mäta landets utveckling och att undvika att utveckling endast definieras i ekonomiska termer.³⁹

III Saklighet, hot och hopp

VI HAR EN KONKRET klimatkris för oss och kommande generationer. Om vi ska hantera denna situation klokt behöver vi bereda mycket utrymme för saklig diskussion. Men det krävs mer. Idag befinner vi oss mellan hot och hopp. Vi ser tydliga tecken på att klimatförändringar pågår och utgör en utmaning av bokstavligen globala mått. Mänsklighetens handlingskraft står ännu inte i proportion till den enorma utmaningen. Både vår längtan och vår vrede behöver väckas; längtan efter en hållbar framtid och vreden över att en älskad skapelse är hotad. Vi behöver nå fram till hopp som frigör handlingskraft.

Efter att ha misslyckats i Köpenhamn 2009 lyckades världens länder i slutet av 2015 enas om ett nytt globalt klimatavtal – Parisavtalet. Glädjetårar och spontana omfamningar fyllde konferenscentret när avtalet hade godkänts – världens länder hade äntligen tagit ett stort steg framåt i arbetet att gemensamt möta klimatkrisen. Parisavtalet slår fast att den globala temperaturökningen ska hållas väl under 2 grader och att man ska sträva efter att begränsa den till 1,5 grader. Medan det tidigare Kyotoprotokollet innebar att enbart rika länder gjorde åtaganden om utsläppsbegränsningar bygger Parisavtalet på att alla måste ta ansvar, även om principen om ”gemensamt men olika ansvar” finns kvar. Avtalet innebär att länder successivt ska skärpa sina

åtaganden och förnya eller uppdatera dessa vart femte år. Vidare utlovas stöd till utvecklingsländernas arbete med utsläpps-begränsningar och klimatanpassning. Vikten av att undvika och hantera de skador och förluster som klimatförändringarna ger upphov till erkänns.

År 2015 antog världens ledare också Agenda 2030 med 17 globala mål för en hållbar utveckling som spänner över såväl miljömässiga som sociala och ekonomiska frågor. Alla dessa mål har mer eller mindre stark beröring med kristen tro och det arbete som Svenska kyrkan tillsammans med många andra trosbaserade organisationer utför i världen. Några centrala mål och åtaganden är att hunger och extrem fattigdom ska vara utrotade 2030, att ojämlikheten ska ha minskat, och att inga grupper ska ha lämnats utanför framstegen. Klimatfrågorna representeras specifikt genom två mål (mål 7 om tillgång till hållbar energi samt mål 13 om klimatförändringen), men alla målen är ömsesidigt beroende av varandra. Om klimatmålen inte uppnås när vi inte heller de övriga målen.

Parisavtalet bygger på frivillighet. Varje land bestämmer själv hur mycket det ska minska sina utsläpp. Avtalet kan alltså inte tvinga länder att minska sina utsläpp. Däremot kan det stimulera en kapplöpning mot toppen där länder överträffar varandra i långtgående åtgärder. Avtalet ger också en tydlig signal som påverkar näringslivet. Sannolikt har det bidragit till de senaste årens kraftigt ökade investeringar i förnybar energi. Ändå är glappet stort mellan å ena sidan vad som enligt vetenskaplig

forskning måste ske för att undvika farliga klimatförändringar, och å andra sidan vad länderna åtar sig att göra. De nuvarande åtagandena beräknas leda till mellan 2,7 och 3 graders temperaturhöjning, vilket är långt ifrån målet om att begränsa uppvärmningen till väl under 2 eller helst 1,5 grader.

Ambitionerna hos världens länder behöver alltså höjas kraftigt. Korta mandatperioder gör det inte alltid lätt att uppåda kraft och mod till sådana förändringar – klimatets sekellånga ”mandatperioder” kräver en långsiktighet som våra politiska och ekonomiska system har svårt för. De nationalistiska och populistiska krafter som de senaste åren fått ökat inflytande i många länder är ytterligare en källa till oro. Dessa politiker prioriterar inte det internationella samarbetet och tenderar att inte ta klimatfrågan på allvar.

Efter Parisavtalet har Sverige skärpt sina klimatmål, antagit en klimatlag och inrättat ett klimatpolitiskt råd som ska följa upp om de politiska åtgärderna är tillräckliga för att nå målen. Regeringen har också uttalat att Sverige ska bli världens första fossilfria välfärdsland genom att senast 2045 inte ha några nettoutsläpp av växthusgaser. Sverige ska alltså bli ett föredöme som kan visa hur klimatomställningen går att förena med ekonomisk utveckling och social rättvisa, och därmed kunna inspirera andra länder i den ”kapploppning mot toppen” som är nödvändig för att utsläppen ska minska tillräckligt snabbt.

Vi ser idag allt fler aktörer som i handling engagerar sig och överträffar sina regeringars klimatambitioner och som efterlyser en kraftfullare klimatpolitik. Dit hör företag och investerare, dit

hör regioner och städer, dit hör civilsamhällesaktörer och samhällsdebattörer som tidigare sett klimatet som en ”miljöfråga” som inte berör alla. Dit hör också de barn och ungdomar som runt om i världen kräver att föräldragenerationen ska agera snabbt och kraftfullt. Det finns bedömare som tror att vi närmar oss en ”tipping point” som kommer att förändra de politiska förutsättningarna radikalt. Mycket tyder på att klimatfrågan på allvar har kommit för att stanna högt upp på den politiska dagordningen. Det är där den behöver vara – klimatkrisen kan bara hanteras gemensamt och kräver politiska beslut.

Hinder på vägen mot en klimatomställning

Det är både tekniskt och ekonomiskt möjligt att minska klimatpåverkan kraftigt. Många av de viktiga stegen är dessutom ekonomiskt lönsamma redan på kort sikt och forskningen visar att det är dyrare att skjuta upp nödvändiga åtgärder än att agera nu. Detta stöds av en rad studier. Rapporten från den brittiska ekonomen Nicolas Stern kanske är det första och mest kända exemplet.⁴⁰ Senare studier bekräftar inte bara Sterns slutsatser, utan visar att klimatåtgärder påverkar ekonomin positivt.⁴¹

Varför går det ändå så trögt? Vilka krafter – i samhället och inom oss själva – försvårar klimatomställningen? Vad är det som blockerar handlingskraften?

Människans närsynthet och kortsiktigheten i all planering är källor till tröghet. Få processer är så globala och långsiktiga som klimatförändringarna: våra politiska och vardagliga val ger

klimateffekter långt in i framtiden eller tusentals mil härifrån. Det är ett dilemma att vi människor i regel har svårt att hantera långa avstånd mellan orsak och verkan, i både tid och rum.

När olyckor drabbar människor i vår närhet, blir vi starkt berörda. Men om vi ser hur människor drabbas av översvämningar i en annan del av världen är det lättare att skjuta tankarna på dem ifrån oss. Och om vi får veta att en skog skövlas i Indonesien är det lätt att tänka att det inte angår oss, att det inte är vårt ansvar att göra något åt det, även om vår egen konsumtion bidrar till att skogen förstörs. Därför är det internationella arbete som Svenska kyrkan utför viktigt för oss. Genom Act Svenska kyrkan får det avlägsna ett medmänskligt ansikte och vi agerar tillsammans för att hjälpa. Om vi får veta okända människors namn och lyssna till deras livsberättelser övervinner vi närsynhet. Och klimateffekter som berör vår egen hälsa och välfärd – som ökat antal fästingar eller kortare skidsäsonger – kan bli ingångar till en djupare förståelse av klimatets betydelse.⁴²

Klimatsystemet är en av flera gemensamma globala tillgångar (*global commons*) som bara kan bevaras och utvecklas genom internationellt samarbete.⁴³ Trots att det internationella samarbetet har utvecklats kraftigt det senaste seklet saknas ännu fungerande modeller för att hantera gemensamma utmaningar. Samtidigt motverkas det internationella samarbetet av tilltagande nationalistiska strömningar på flera håll i världen. Inför det hot som nationalistisk närsynhet och kortsiktighet utgör behöver vi tillsammans odla vår fantasi, kunskap och medkänsla. De avlägsna

eller framtida konsekvenserna av vårt agerande behöver drabba oss som så verkliga att de påverkar våra val här och nu.

Intressekonflikter och fördelningseffekter är en annan orsak till politisk tröghet. Även förändringar som sammantaget leder till stora förbättringar för alla kan medföra att enskilda grupper och företag drabbas av försämringar. Så länge vissa företags lönsamhet är beroende av fossila bränslen finns starka motkrafter⁴⁴ till förändring och så länge anställda i fossilbaserade industrier inte ser att det finns jobb att få i andra branscher finns en risk att fackföreningar snarare bromsar än driver på omställningen. En specifikt svensk utmaning handlar om att förena klimatomställningens behov av att bygga ut järnväg och vindkraft med samernas rätt till renbetesland. Ett mer generellt exempel handlar om människor på landsbygden som är beroende av bil och som drabbas negativt om biltransporter blir dyrare – något som utlöste de ”gula västarnas” våldsamma protester mot den franska regeringens beslut att bland annat höja bensinskatten.

Hänsyn till den grupp som förlorar på en förändring bör inte tillåtas blockera hela förändringen. I stället behövs då åtgärder som förenar klimatmålet med de andra intressena eller – när så är befogat ur ett fördelningsperspektiv – helt enkelt kompensera dem som missgynnas av förändringen. Det förutsätter att flera politikområden samverkar, som miljö-, arbetsmarknads-, utbildnings- och landsbygdspolitik. Att kyrkor och många civilsamhällesorganisationer lyfter behovet av en rättvis omställning (eng. *just transition*) som inte försätter vissa grupper i en utsatt situation har

bidragit till att klimatfrågans fördelningspolitiska aspekter blivit mer framträdande.

En tredje orsak till trögheten kan finnas i ett allmänt *motstånd mot förändringar* som i sin tur bottnar i en rädsla för det okända och en ovilja inför förändringar som upplevs som påtvingade. Människan är i och för sig en nyfiken varelse, och innovation är ett honnörsord i ett modernt land som Sverige. Vi välkomnar förändringar som vi uppfattar som frivilliga och motsätter oss instinktivt de påtvingade, även om vår tillvaro egentligen förbättras av dem. Men om förändringen ändå genomförs, och innebär en reell förbättring, brukar vi anpassa oss och acceptera läget ganska snabbt. Få människor längtar väl till exempel tillbaka till den tid då det var tillåtet att röka på restauranger. Vi behöver reflektera tillsammans över vilka förändringar vi har erfarenhet av och vilka förändringar vi vill bidra till.

Existentiell oro

I flera undersökningar över vad människor i Sverige oroar sig mest för ligger miljö- och klimatfrågor sedan flera år i topp.⁴⁵ Ungdomar, särskilt unga kvinnor, är mest oroliga för hur klimatförändringarna kommer att påverka deras och världens framtid.⁴⁶ Statistiken över människors oro rymmer olika aspekter, som oro för klimatförändringars effekter i form av översvämningar och torka, för stor migration på grund av klimatkrisen, för att den egna livsstilen hotas och oro över att alltför lite görs för att bromsa klimatförändringarna.

Oavsett hur oron ser ut berör klimatfrågan våra innersta känslor och värderingar. Därför är den också existentiell och andlig. ”Klimatångest” har blivit ett vedertaget begrepp. Den kan föra med sig katastroftankar, panikångest, nedstämdhet och en känsla av maktlöshet. Det som gör klimatfrågan existentiellt svårhanterad är att den är diffus och konkret på samma gång. Vårt individuella ansvar drunknar lätt i det kollektiva ansvaret och det långa tidsavståndet mellan handling och konsekvens kan göra det svårt att känna ett personligt engagemang. Samtidigt gör barnens och barnbarnens frågor om framtiden ansvaret väldigt konkret. När denna spänning mellan diffust och konkret förblir obearbetad uppstår lätt en blandning av passivitet och resignation – en sorts klimatdepression som lägger hinder i vägen för den handlingskraft som behövs idag.

Vi tror att denna oro och ångest förstärks när nödvändiga politiska beslut inte fattas. Det är inte alltid insikten om reella risker som leder till ångest, utan känslan av att alldeles för lite görs och att man själv inte kan påverka utvecklingen. Oron för klimatet påverkar vår psykiska hälsa på mycket olika sätt. En studie av svenska ungdomars oro för miljön visar att de som upplever en existentiell mening i sina liv, som är övertygade om att miljöproblemen går att lösa och som själva är engagerade mår bäst. För dem finns ett hopp som föder kreativitet och en förmåga att se nya möjligheter.⁴⁷

Att motverka maktlöshet och bryta passivitet genom att verka för politiska förändringar och stödja små- och storskaliga initiativ för en mer hållbar livsstil gynnar såväl den enskilde som sam-

hället. Oro som tystas ner eller bortförklaras är däremot skadlig både för individen och för samhället.

Vad gör vi med vår oro?

Själavårdare har tillsammans med vårdpersonal och psykologer stor erfarenhet av att möta människor i akut kris och sorg. Klimatkrisen är inte den sortens akuta och personliga kris som följer på en plötslig och oväntad händelse, utan successivt har vi förstått mer av dess räckvidd och av vårt medansvar genom vårt sätt att leva. Ändå kan vi pröva att låna några av de begrepp som utvecklats ur erfarenheterna av att möta människor i kris och använda dem för att beskriva hur klimatkrisen idag hanteras personligt och av samhället. Det handlar om förnekelse, flykt, vrede, depression, idealisering och köpsläende.⁴⁸

Förnekelse – att vägra ta in svår information – är en vanlig försvarsmekanism. Vi har alla en större eller mindre benägenhet att tränga bort den information vi inte orkar med. För att komma vidare kan vi odla vår förmåga att för en stund möta och bearbeta svår information, utan att låta den lamslå oss som den gör om vi har den ständigt aktuell för oss. Snarare kan medvetenheten om verkligheten då bli en viktig bakgrundskunskap. Vi påminns om talesättet: ”Lär dig av döden att leva.”

En annan försvarsmekanism är att *fly* från det egna ansvaret genom att söka efter andra svar på varför det svåra har hänt. Det är lätt att skylla på Kina, för att deras utsläpp totalt sett är störst, eller på USA, eftersom deras utsläpp är mycket höga per person.

Ansvaret läggs hos oljebolagen, politikerna, företagen eller konsumenterna. Det ligger sanning i allt detta, men det riskerar att leda till att vi inte ser vårt eget ansvar. Och det håller inte att ställa en utsläppsminskning mot en annan, när alla utsläpp måste minska snabbt. För att komma vidare behöver vi kunna se vårt ansvar och våra möjligheter samt söka efter vägar där alla, utifrån sina egna förutsättningar, kan bidra till lösningar.

Vrede är en viktig, och många gånger sund, reaktion på klimatkrisen. Vreden ger kraft! Om den kraften inte vänds i konstruktiv riktning tröttnar den ut oss, så det är viktigt att hitta sammanhang där vreden kan omvandlas till en långsiktigt hållbar drivkraft. Vi behöver ett ”raseri” som drivs av kärleken till livet och allt levande.⁴⁹

Depression är en vanlig reaktion i kris. Den som är deprimerad ser på livet genom negativa glasögon, ser problem men inga möjligheter. På liknande sätt kan man reagera på klimatkrisen genom att ge upp i förväg och ta till sig larmrapporterna men inte de positiva signalerna om vad som faktiskt går att göra och vad som görs. Svårigheterna med att ställa om samhället – minska utsläpp, förändra konsumtionsmönster och investera i nya energi- och transportsystem – överdrivs ofta. Kanske tror vi att livet i det hållbara samhället blir begränsat, materiellt torftigt och väldigt mycket tråkigare än idag? Men så behöver det inte alls vara. Vi kan hjälpas åt att lyfta fram de positiva möjligheter som finns, att teckna framtidsbilder som är attraktiva och hållbara på samma gång. Vi kan påminna varandra om tillfällen

genom historien där människor tillsammans har löst svåra problem som upphävandet av slaveriet, avskaffandet av apartheid, skydd av ozonskiktet. Vi behöver hjälpa varandra att frigöra lusten till att bli delaktig i att göra det goda. När människor i kris börjar agera, och agerar tillsammans med andra, släpper ofta den förlamande ångesten.

Även *idealisering* av det som har varit är en vanlig krisreaktion. Det förflutna var sällan så rosenrött som vi vill minnas det. På liknande sätt finns en tendens att idealisera vårt nuvarande samhälle när vi förstår att det inte kan fortgå som tidigare. Om nuet idealiseras blir all förändring en försämring. Vi får svårare att upptäcka de positiva möjligheter som förändringar också rymmer. För att komma vidare behöver vi försöka se på det vi har med nykter blick, släppa förutfattade meningar och ha mod att ompröva gamla sanningar.

Genom *köpslående* (även med Gud) kan människor med hjälp av ett slags magiskt tänkande försöka återta kontrollen över livet: ”Om jag aldrig mer gör så här så blir jag frisk.” Några lösningar på klimatfrågan som diskuteras idag kan vara skenlösningar som handlar mer om att förhandla bort hotet än om att åstadkomma en faktisk förändring. Det är viktigt att exempelvis olika former av klimatkompensation blir steg på vägen till verkliga lösningar och inte försök att ”köpa sig fri”. Vi behöver förvissa oss om att de lösningar på klimatkrisen som vi arbetar för leder till verkliga utsläppsminskningar och inte bara är samvetskosmetik.

Den bearbetning som krävs för att komma vidare från försvarsmekanismer till nyorientering och konstruktiv handling görs bäst i samverkan och dialog. Vi behöver få föra samtal där tankar, erfarenheter och perspektiv bryts mot varandra, samtal på många olika nivåer i samhället som alla kan bidra till.

För att kunna delta i det samtalet och möta människors oro behöver kyrkan och enskilda själavårdare själva bearbeta dessa frågor på allvar. Att tala om det – det är första steget på vägen till befrielse från handlingsförlamning, individuellt såväl som kollektivt. En annan värld är möjlig! Det behövs positiva visioner om möjligheter, glädjen och det realistiska i en hållbar framtid.

På väg till den världen har kyrkan en ofrånkomlig roll som en plats där alla viktiga frågor har en hemvist.

Ansvar

Vi är delaktiga i det som skett, det som nu sker och för hur framtiden kommer att bli. Det är både ett gemensamt och individuellt ansvar. Som enskilda har vi ibland svårt att se vad vi kan råda över och vad som ligger bortom vår påverkan. Det är svårt att ta ansvar för Kinas utbyggnad av kolkraft, men som individer kan vi förändra vår livsstil och använda vår demokratiska rätt att påverka politiska beslut. Som gemenskap i kyrka och samhälle har vi ansvar för hur gemensamma tillgångar och medel används.

Den som vill göra rätt måste först identifiera vad som är fel. Destruktiva beteenden och strukturer behöver synliggöras för att

kunna förändras. När det gäller individuella handlingar är det ofta inte så svårt att se vad som behöver ändras: använd mindre fossila bränslen, res klimatsmart, ät mer vegetariskt och kasta inte bort mat, och så vidare. Det gemensamma ansvaret kan vara svårare att se och påverka. Men ett samhälle som bygger infrastruktur på fossila bränslen, underlåter att införa effektiva styrmedel för att minska klimatutsläppen och sviker löften om stöd till utvecklingsländernas klimatarbete – det samhället är på fel väg. Begränsningarna i vår kunskap om exakt vad som är bäst får inte hindra oss från att fatta långsiktigt nödvändiga beslut.

”Jag har del i världens bortvändhet från Gud” heter det i en av syndabekännelserna som vi använder i Svenska kyrkan. Den formuleringen fungerar väl i samband med klimatfrågan. Den bejakar det individuella ansvaret utan att förneka kollektivets roll och den tar den kollektiva dimensionen på allvar utan att omyndigförklara individen. Synd kan beskrivas som att ”missa målet” med livet eller som brustna relationer till Gud och skapelsen. Båda uttrycken är relevanta också i klimatfrågan. Vi missar målet att minska skadlig påverkan, vi skadar relationen till Gud, vår nästa och naturen och vi bidrar till en orättvis fördelning. Då behövs en omvändelse, en omorientering.

Skuldkänslor, insikt om det egna ansvaret, kan signalera något viktigt, men de är ingen bra långsiktig drivkraft för förändring. Skuld som inte synliggörs och lyfts av oss tynger och riskerar att leda till vanmakt, passivitet och sänkt självaktning. Så är inte heller syndabekännelsen i kyrkans gudstjänst ett självändamål eller en

slutpunkt utan den leder fram till Guds förlåtelse och upprättelse – till att vi kan möta livets och världens utmaningar upprätt och uppriktigt. Vi har behov av förlåtelse, upprättelse och befrielse, många gånger. Att inte erkänna vad vi gjort fel eller att ge upp för att vi missat målet är inget alternativ.

Ansvar ser olika ut för olika människor: de som har högre inkomster svarar oftast för en större klimatpåverkan än de med lägre inkomst, män påverkar oftast klimatet mer än kvinnor. Den som inte har gått i den andres skor gör gott i att vara försiktig med att uttala sig om den andres livsval, men vi bör ändå diskutera de förväntningar som kan ställas på alla människor i samhället. Normer förändras, liksom våra egna upplevelser av vad som är attraktivt och njutbart. I takt med att klimatfrågan får större betydelse ändras synen på vad som anses vara ett socialt acceptabelt beteende. För hundra år sedan var det acceptabelt att spotta på golvet. Vilka av dagens beteenden kommer framtida generationer att skaka på huvudet åt?

”Kommer det att gå bra, mamma?”

När vi relaterar klimatförändringen till våra barns och barnbarns framtid blir framtidsperspektivet längre men inte överblickbart. Att tala om barnen är att ställa sig själv i ansvarsposition. Just nu förbrukar vi de resurser som kommande generationer skulle ha haft att leva på. Om vi inte agerar i tid, lämnar vi en springnota som de som är barn idag och i morgon måste betala. Barnperspektivet är därför ofrånkomligt i klimatfrågan.

Men hur talar vi med barn om klimatet? Eller kanske bättre: Hur lyssnar vi på barnen? Vad betyder ett barns drömmar, hopp och längtan i klimatkrisens perspektiv?

Barn och ungdomars oro för världens framtid är ännu större än vuxnas oro. Hur möter vi den oron? Hur kan vi tala om den utan att skapa missmod, och ändå inte undanhålla fakta eller bagatelisera problemen? Svaret är precis så enkelt och så svårt som för andra existentiella frågor vi talar med barn om. Mycket handlar om att vara ärlig och själv våga brottas med frågorna. Och liksom när vi försöker hantera vår egen oro: ta fasta på möjligheterna, hitta strategier för att gå in i och ut ur det som är svårt.⁵⁰

För vi över oro på våra barn om vi engagerar oss i klimatfrågor? Eller är det så att barn till föräldrar som engagerar sig i klimatkrisen inte bara är mer informerade än andra barn om de hot som finns utan också har lättare att se möjligheter?

Det finns goda skäl för att tidigt undervisa barn om miljöfrågor och uppmuntra dem att engagera sig i klimatfrågan, men det är dagens generation vuxna som måste hejda klimatförändringen. Det vore ett svek att vältra över ansvaret på barn och unga.

Hopp och framtidstro

Hoppet är en av de starkaste krafter som finns för förändring. Och hoppet är mer än optimism. Hoppet vill gå hand i hand med saklighet, det bemödar sig om en riktig analys av verkligheten och en realistisk syn på läget. Det intresserar sig för prognoser och antaganden om hur det kommer att gå i framtiden, men till

skillnad från prognoserna – som bygger på kunskap om vad som redan hänt – bygger hoppet på vad som ännu är möjligt.

Hoppets hjärta slår i tron och kärleken. ”Tron är grunden för det vi hoppas på; den ger oss visshet om det vi inte kan se” (Hebreerbrevet 11:1). Tron ger oss en målbild som är realistisk och utmanande nog för att göra oss engagerade. För kristna bygger hoppet djupast sett på uppståndelsetron, att livet är starkare än döden, och det hämtar sin kraft ur det transcendent, den verklighet – Gud – som omfattar allt och sträcker sig bortom det av oss redan kända. Därför kan hoppet frimodigt och trotsigt utmana samtiden i tron på att ett annat sätt att leva i vår värld är möjligt här och nu.

Att bidra till en positiv förändring, att med sina ord och handlingar vara en del av lösningen på klimatkrisen, kan ge kraft och livsmening – oavsett om vi kan se konkreta resultat av våra ansträngningar eller inte, och oavsett om vi själva får uppleva frukterna av vår strävan. När vi strävar efter ett långsiktigt perspektiv på oss själva och på vår egen roll i en större helhet blir det lättare för oss att vila i tillit till det vi kan göra och att det är gott, även om vi inte har facit i handen. En del av styrkan i kristen tro är att den ger oss hopp och kraft att, driven av kärlek, lämna vanmakten bakom oss för att förändra och skapa nytt. Klimatkrisen är mer än en fråga om optimism eller pessimism. Den är en fråga om att agera utifrån ett hopp som befriar till handling – och om handling som i sin tur väcker, stärker och sprider hopp.

Behovet av goda berättelser

Människan är en berättande varelse. Också idag behöver vi sammanhängande berättelser om vår tid, berättelser där vi kan förstå krisens allvar och samtidigt se hur ett bättre och mer hållbart samhälle kan se ut. Sådana berättelser kan ge mod, tillit och hopp och därmed frigöra handlingskraft. Ord förändrar verkligheten. ”I begynnelsen fanns Ordet” säger Bibeln (Johannesevangeliet 1:1). Allt blir till genom det skapande ordet, och med förlåtelsens och försoningens ord kan det brustna helas och skapas nytt.

Behovet av berättelser för också tankarna till berättaren Jesus och hans liknelser som berör, utmanar och ger mod. Vem är till exempel den barmhärtige samariern för ekosystem som fallit i rövarhänder? (Lukasevangeliet 10:25–37).

Hur får man människor att verka för förändring? Kyrkan tillämpar i sin gudstjänst en beprövad metod: vi samlas, får redskap att möta livet och dess utmaningar och sänds ut i världen med ett meningsfullt uppdrag i Jesu efterföljd. Ord blir till handling, liksom Ordet en gång blev människa i Jesus Kristus. I nattvardens gemenskap förenas vi med honom och görs delaktiga i hans uppdrag. Från gudstjänsten bär vi med oss det mod, förtroende och hopp som det blir vår uppgift att kommunicera i världen.

Förmågan att skapa starka berättelser som ger positiva framtidsbilder har alltid varit viktig för människans sätt att klara av utmaningar. Kampen mot apartheid skapades ur en tro på en framtid där varje människa har samma värde. Martin Luther King sade inte: ”Jag har en mardröm” i sitt berömda tal från

1963, även om han hade anledning att känna stark oro. Han sade: ”Jag har en dröm!” Det var inte ett sätt att förneka den djupt oroande situationen. Det var ett sätt att gestalta hoppet om att en annan värld var möjlig.

Hoppet och drömmen om en hållbar och rättvis värld finns i varje bit bröd vi delar. Varje gång vi i nattvardens måltid bryter brödet och delar vinet med varandra smakar vi framtiden som vi hoppas på samtidigt som vi påminns om att vi hör ihop. Varje nattvardsfirande handlar också om att vi tillsammans reser ett tecken som utmanar vanmakten och hopplösheten (*Den svenska psalmboken* 398). Det är en gemensam handling, inte en individuell akt. Mässan uttrycker relationen mellan oss och Gud genom Jesus Kristus, vår relation till hela skapelsen, över tid och rum. I en älskad bön ber vi: ”Uppenbara för oss ditt bords hemlighet – ett enda bröd och en enda mänsklighet.”⁵¹

IV Jorden, hoppet och framtiden – hur kan vi tro?

”JORDEN ÄR HERRENS med allt den rymmer, världen och alla som bor i den”, jublar psalmisten (Psaltaren 24). Psalmisten har en intuitiv uppfattning om världens och universums väldighet. Att Guds unika skaparkraft relativiserar varje mänsklig äganderätt lyser fram klart som solen. När jorden är Herrens är allt mänskligt ägande ytterst preliminärt. Det betyder dock inte att det är oviktigt. Mycket träffsäkert fångar Psaltaren den ständiga dragkampen mellan människans svindlande storhet och förkrossande litenhet.

”När jag ser din himmel ... vad är då en människa att du tänker på henne?” (Psaltaren 8). Varför skulle Gud bry sig om det lilla stoftkorn i universum som en människa är? Och ändå, fortsätter psalmisten, gjorde Gud människan nästan till en gud och lät henne härska över Guds verk, över boskap och vilda djur, himlens fåglar och havets alla levande varelser.

Klimatfrågorna kastar ett skarpt ljus på vår mänskliga makt att åstadkomma både gott och ont och på vår litenhet inför risken av radikalt förändrade livsvillkor på vår planet.

Vad är då en människa och vad är hennes uppgift?

Människan är en del av skapelsen

Att världen är Guds skapelse är en i kristet tänkande självklar insikt, en förutsättning för allt annat. Allt skapat står i relation till Gud.

Bibeln börjar med två skapelseberättelser. Den första speglar livsvillkoren nära havet och på bördig mark (Första Moseboken 1:1–2:4a). Där sveper en gudsvind – Anden – fram över kaosvatten ur vilka Gud skapar ett kosmos som rymmer olika livsformer. Gud skapar människan till sin avbild, till man och kvinna, och ger dem det uppdrag att härska över djuren som ofta tagits som ursäkt för en hänsynslös exploatering av skapelsen. Sedan betraktar Gud sitt skaparverk och ser att allt är ”mycket gott”, men detta är inte slutet på berättelsen. Det vidtar en vilodag som Gud gör till en helig dag. Vilan, sabbaten, blir en helig del av skapelsen.

Den andra skapelseberättelsen utspelar sig i ökenmiljö (Första Moseboken 2:4b–25). Här är det stora skaparundret förstas inte att vattnet tämjs utan att ett vattenflöde väller fram ur jorden. Först nu kan det spira och gro! Gud formar människan av jord från marken och blåser in liv genom hennes näsborrar. Och Gud planterar Edens trädgård och gör människan till trädgårdsmästare för att ”bruka och vårda” den. Här blir människan som mest mänsklig när hon odlar och kultiverar.

Ett med skapelsen, och ändå med ett speciellt uppdrag och ansvar, så möter vi människor oss själva på Bibelns första sidor. Vi är gjorda av samma byggstenar som allt annat i universum.

Poetiskt uttryckt, men också naturvetenskapligt korrekt, är vi alla byggda av stjärnstoft. Vi ingår i en sammanhållen livsväv.

Skapelsen kännetecknas av ett ömsesidigt beroende mellan allt skapat och av ett gemensamt beroende av Gud, som med sin skaparkraft oavbrutet upprätthåller skapelsen. I detta känner psalmisten igen Guds Andes verk: ”Du sänder din ande, då skapas liv. Du gör jorden ny” (Psaltaren 104; jämför också *Den svenska psalmboken* 476).

Utifrån skapelseberättelserna kan människans roll beskrivas som förvaltarskap. Förvaltare har i regel ett uppdrag på lång sikt. De kan ha långtgående fullmakter och stort ansvar men får aldrig glömma att det som de förvaltar inte är deras egendom. Det kommer en dag då resultatet av förvaltarskapet ska redovisas.

Förvaltarrollen kan vara viktig att lyfta fram när vi söker efter ett bra sätt att förhålla oss till klimatkrisen. Förvaltarens befattningsbeskrivning är dock inte alldeles entydig och genom historien har människor begått vad vi idag inser har varit misstag. Förvaltarskapstanken har legitimerat samhällsordningar som kännetecknats av underordning och förtryck i stället för gemenskap och samverkan. Den har använts för att försvara koloniala och hierarkiska strukturer som nekat dem som befunnit sig vid skalans nedre ände deras fulla värde: kvinnor, barn, djur, växter, mineraler. Förvaltarskapstanken är med andra ord visserligen ett bra sätt att betona att vi människor är en del av skapelsen och har ett särskilt ansvar, men den kan inte fungera som enda modell för att tolka det ansvaret.

Människan är skapad medskapare

”Av jord har du kommit. Jord ska du åter bli” – begravningsgudstjänstens ord betonar vår ofrånkomliga jordiskhet. Men gudstjänsten stannar inte där utan fortsätter med orden ”Jesus Kristus är uppståndelsen och livet” eller ”Jesus Kristus, vår Frälsare, ska uppväcka dig på den yttersta dagen”.

Hjärtat i kristen tro är att Gud själv har valt att bli människa i Jesus Kristus. Honom beskriver Bibeln som vår broder och förebild, som försonaren, segraren över döden och ”den osynlige Gudens avbild, den förstfödde i hela skapelsen” (Kolosserbrevet 1:15). Att Gud själv blir mänsklig materia ger en ännu intensivare samhörighet mellan Skaparen och skapelsen: i Jesus blir Gud vår medmänniska i världen.

I nyare teologi talas om människan som ”skapad medskapare”.⁵² På ett nydanande sätt fångar detta begrepp vår mänskliga dubbelhet, vår tragik och vår makt. Vi är skapade, beroende, begränsade, förgängliga, små. Och vi är kreativa, både i vårt skapande och i vårt förstörande, uppfinningsrika i våra ständiga försök att tänja våra gränser och att, drivna av vår inneboende nyfikenhet, gå över gränsen mellan det som är för handen (det immanenta) och det som ligger därbortom (det transcendent). På det viset är vi obotligt religiösa.

Att tala om människan som skapad medskapare innebär en radikaliserings av förvaltarskapstanken som inte är helt okontroversiell. Bibeln har ett ord för ”skapa” som bara används när det handlar om att Gud skapar, eftersom Guds skapande är något helt annat än

när människan brukar eller vårdar naturen. Därför har teologin länge stannat vid att tala om människan som Guds medarbetare. Medarbetarskap uttrycker dock inte lika bra den så avgörande spänningen mellan vår litenhet och vår storhet, vår begränsning och vår gränslöshet, våra misslyckanden och våra framgångar.

Sedan mitten av 1900-talet vet vi att mänsklig uppfinningsriktighet har gett oss möjligheten att med kärnvapen ödelägga skapelsen på vår planet. Om mänsklig uppfinningsriktighet och handlingskraft nu ger oss möjligheten att värna om skapelsen genom att hejda klimatförändringarna vet vi ännu inte. Men synen på oss själva som skapade medskapare är i alla fall ett incitament för att mobilisera de bästa resurser som vi har, utan att för den skull förneka vårt radikala beroende och våra gränser.

Med dessa tankar om människan och skapelsen har vi rört oss bort *från en antropocentrisk livssyn* som förnekar människans beroende av Skaparen och övriga skapelsen och som ser den icke-mänskliga skapelsen som ett medel för att maximera mänsklig nytta. Av tradition har antropocentrismen varit särskilt stark i den västerländska teologin, vilket har bidragit till avsaknaden av en balanserad syn på natur och skapelse. Skapelseteologin har haft lätt för att antingen romantisera naturen eller motivera dess exploatering. Det blev nödvändigt att i stället arbeta sig fram *till en skapelseorienterad livssyn* som betonar ömsesidigheten i relationerna inom skapelsen och mellan Gud och skapelsen, samtidigt som den värnar om människans särskilda uppdrag och ansvar. En skapelseorienterad livssyn är ett alternativ både till en

verklighetsfrämmande romantisering och till en hänsynslös exploatering. Den möjliggör en realistisk syn på naturen som synliggör och respekterar biologisk mångfald och ekosystemens komplexa processer. När vi nästa gång citerar kärleksbudet ska vi tänka på att skapelsen också är vår nästa, även om vi länge varit blinda för det.

Detta sätt att tänka är idag brett förankrat i de kristna kyrkorna. Dokumentet *Tillsammans för livet: Mission och evangelisation i en värld i förändring* som skrevs till Kyrkornas världsråds generalförsamling i Sydkorea 2013 talar om mission och den blomstrande skapelsen:⁵³

Mission är överflödet av den oändliga kärleken i treenigheten. Guds mission börjar med skapelsen. Skapelsens liv är sammanflätat med Guds liv. Guds andes mission omfattar oss alla i en oändlig nådesakt. Vi är därför kallade att röra oss bortom ett snävt människocentrerat synsätt för att i stället omfamna mission som ger uttryck för vår försonade relation med allt skapat liv. Vi hör jorden ropa när vi lyssnar till ropen från de fattiga och vi vet att från dess början har jorden ropat till Gud över mänsklighetens orättvisa. (Första Mosebok 4:10)

Hoppets folk

Hur ska vi då leva för att värna om skapelsens liv? I Matteusevangeliet (16:25) säger Jesus något som tycks vända upp och ner på den vanliga ordningen: ”Den som vill rädda sitt liv skall mista det, men den som mister sitt liv för min skull, han skall finna det.” Vad betyder det inför klimatkrisen? Kanske detta: Den som får sitt värde av att befinna sig högst upp i en hierarki måste alltid försvara sig och har allt att förlora. Det är detta som händer om vi människor gör anspråk på att vara skapelsens herrar. Om vi däremot ger upp vår *position* till förmån för en *relation*, då har vi något att vinna. Om vi ser vår relation till den övriga skapelsen och till Gud, då mister vi vår position som alltings centrum och mått men vinner en gemenskap som innebär tillit, hopp och liv.

I nästa vers fortsätter Jesus (Matteusevangeliet 16:26) ”Vad hjälper det en människa om hon vinner hela världen men måste betala med sitt liv? Med vad skall hon köpa tillbaka sitt liv?” Konsumtion som livets mening har aldrig gått ihop med kristet liv.

Flera saker behöver omvärderas för att motverka de hinder vi har identifierat; närsynhet, kortsiktighet, nationalism, intressekonflikter och förändringsmotstånd, och för att möjliggöra ett handlingskraftigt hopp inför de globala och långsiktiga utmaningar som mänskligheten står inför. Vi kan vinna nytt liv genom att ge upp och förlora gammalt liv.

Ibland frestas vi att söka svaren genom att i huvudsak titta i backspeglarna. I en svår situation är det lätt att tänka att det kanske var bättre förr och att vi bör gå tillbaka till ”gamla” värderingar.

Som kristna är vi bärare av en tradition som kräver att vi i varje tid strävar efter att förstå nuet och se framåt. Vi är ett hoppets folk. Kristus har uppstått från döden och sprängt tidens gränser. Gud är en levande Gud.

Ordet *kairos* betecknar i Bibeln ofta det rätta tillfället, det tillfälle som utmanar oss att svara an på Guds kallelse. Det finns ögonblick som är avgörande och kräver handling. I Markusevangeliet står det att Jesus förkunnade Guds budskap med orden: ”Tiden är inne, Guds rike är nära. Omvänd er och tro på budskapet” (Markusevangeliet 1:14–15). Orden om att ”tiden, kairos, är inne” handlar om att inte missa möjligheten till förändring: *nu* är den rätta tiden. När det gäller klimatkrisen är det definitivt kairos att svara an på vårt uppdrag att värna och vårda skapelsen i enlighet med de båda bibliska skapelseberättelserna.

Framtiden är inte en prognos – den är möjligheternas möjlighet. Den är mer än det som vi kan sluta oss till utifrån vår historia och vårt nu. Framtiden är det som kommer emot oss och bär smaken av Guds löfte att fullkomna skapelsen. Uppenbarelsboken talar om hur Gud själv ska vara hos människorna och torcka alla tårar från deras ögon: ”Döden skall inte finnas mer, och ingen sorg och ingen klagan och ingen smärta skall finnas mer. Ty det som en gång var är borta” (Uppenbarelsboken 21:3–4).

Visionen av Guds rike

Två saker vet vi: vi kommer aldrig att kunna förverkliga den fullkomliga världen, Guds rike; samtidigt har vi genom Jesus en vision av Guds rike som ger oss all anledning att bygga en värld som förverkligar så mycket som möjligt av denna vision. I kyrkan ber och arbetar vi för att skapelsen återupprättas. Det innebär: aldrig mindre än tacksamhet för skapelsen och ödmjukhet inför vår roll och vårt livsuppdrag, aldrig mindre än strävan efter rättvisa, solidaritet, fred och försoning! Vad det än gäller så måste kristen tro tänka in de utsattas perspektiv och handla utifrån det. ”Låt oss lyssna till de röster som ofta kommer från marginalerna och dela deras lärdomar om hopp och uthållighet”, som Kyrkornas världsråds budskap från generalförsamlingen i Busan (2013) har uttryckt det.

Visionen av Guds rike bärs inte av en längtan tillbaka till paradiset. Uppenbarelseboken målar inte bilden av ett återuppstått Eden utan av ett samhälle där natur och kultur förenas i den heliga staden som är full av Guds härlighet. Där finns vatten till fyllest och där står livets träd ”mitt på den stora gatan”, ett träd som bär frukt varje månad och vars blad är rena apoteket, nämligen ”läkemedel för folken”. Här får inte bara var och en det bröd hon eller han behöver. Här finns läkedom för alla. Ingen förbannelse finns mer (Uppenbarelseboken 22:2–3).

Mot denna vision står vår och världens verklighet. Den djupa dubbelhet som sitter i märgen på allt mänskligt ger oss erfarenheter av misslyckande, vanmakt, besvikelse och ondska. Naturens

gång konfronterar oss med frågor efter mening och med en historia av utveckling som har inneburit omätligt lidande och död. Sett ur det perspektivet kan skapelsens historia framstå som en passionshistoria av kosmiska mått. Kristen tro lever av övertygelsen att denna kosmiska passionshistoria genomkorsas och genomlysas av en än mer lidelsefull passion: Guds kärlek till världen.

En fastepsalm (*Den svenska psalmboken* 438) som lyfter fram korsets kosmiska betydelse ”i alltets mitt” kan ge inspiration i klimatkrisens tid:

Du som i alltets mitt har ställt
det kors där du ger ut dig själv
har gett oss denna fastetid
till läkedom och ljus och liv.

Psalmen väjer inte för vårt ansvar eller vår del i världens bortvändhet från Gud och från visionen av Guds rike:

Vår synd är stor.
Vi förebrår oss själva och i ängslan går.
Men du som alla synder bär
långt större än vårt hjärta är.

Friheten att få börja på nytt utgör den kristna trons livsluft. Möjligheten till förlåtelse och försoning gör att vi inte behöver bortförklara skulden utan kan kännas vid den och i kraft av

förlåtelsen ta itu med dess konsekvenser, våga gå vidare och pröva nya steg – trots att vi vet att vi kommer att göra misstag även i framtiden. Psalmen fortsätter:

O Jesus, frigör med ditt ord
den bundna kraft som i oss bor,
att dig vi tjänar, dig vi ser,
i dem vi är tillsammans med.

Befriade till handling

Som skapade medskapare kan vi ha en realistisk uppfattning om vår förmåga och om vår brist på förmåga. Vår lutherska tradition tröttnar aldrig på att påminna oss om att vi är ”rättfärdiga och syndare på en och samma gång”, rättfärdiggjorda av nåd genom tro. Vi vet att vi, när allt kommer omkring, lever mer av det vi får än av det vi gör. Vi lever av nåd. Det är en Guds gåva till oss att vårt värde i Guds ögon inte beror på våra prestationer utan på den kärlek Gud har till oss.

Därför vågar vi tro att den bundna kraft som bor i oss och hela mänskligheten ska kunna frigöras för skapelsens bästa. Vi bekänner att vi genom vår del i den negativa klimatpåverkan har del i världens bortvändhet från Gud, samtidigt som vi vet att vi som förlåtna syndare kan åstadkomma förändring, trots att vi saknar både den fulländade kunskapen och den perfekta viljan. Vi kan ha en realistisk syn på allt som står emot det goda i och omkring oss och i hela skapelsen och ändå odla lusten och viljan att värna och vårda det goda.

Vår tillit kan skifta, och den får sina törnar av livets utmaningar, men löftet och uppdraget som Gud ger oss står alltid kvar. Dopet märker oss för alltid med skapelsens livgivande vatten och löftet om Guds trofasthet. På denna grund är det möjligt att vända om från destruktiva sätt att leva och att tänka om när det gäller hur vi lever. Den ”dagliga omvändelsen” som Martin Luther talade om är ett annat ord för att dagligen justera kompassen i riktning mot nåd, frihet och kärlek.

Grundtonen i trons liv är hela tiden den frihet vi har fått och den frimodighet det ger oss. Det vi gör av kärlek till Gud, skapelsen, varandra och oss själva är ett svar på den gudomliga kärlek som strömmar i och genom skapelsen och därmed också i och genom oss. Tydligast gestaltas den i Jesu Kristi självutgivande kärlek till världen. I ett kristet perspektiv är allting gåva innan det blir en uppgift.

Vad får vi hoppas på när det gäller världens framtid?

Frågorna om jordens och mänsklighetens framtid aktualiserar åtminstone två olika linjer i kristet tänkande. På teologiskt fackspråk heter de apokalyptik och eskatologi.

Apokalyptik är en genre som känns väl igen från filmvärlden. Apokalyptiska filmer handlar om katastrofer och skildringar av världens undergång. I likhet med bibelböcker som Uppenbarelseboken (på grekiska *Apokalypsis*) målar de upp ett dramatiskt scenario av vad som antas ske vid tidens slut.

Apokalyptiken tycks utöva en oemotståndlig lockelse för vår

mänskliga fantasi. Det finns skäl för det. Katastrofer hör till den kosmiska historien. Den forskning som studerar uppkomst och utveckling av komplexa system (emergensforskning) har uppmärksammat att katastrofer är viktiga moment i en sådan utveckling. Katastrofer spelar roll i skapelsen. Det kan den teologiska reflektionen inte blunda för.

I kyrkornas värld är apokalyptiska tankar på världens och tidens slut kopplade till föreställningar om Kristi återkomst, som i grund och botten är något att längta efter och se fram emot. I vissa kristna sammanhang motsätter man sig utifrån ett sådant apokalyptiskt tänkande allt engagemang för miljö och skapelse: det vore ju att fördröja den efterlängttade dag då Kristus kommer. Business as usual förespråkas: himmel och jord ska ju ändå förgås, de är plagg som slits ut (Psaltaren 102:27). Sedan kommer Kristus och tar hand om de sina. Resten spelar ingen roll.

En sådan läsning hamnar dock i konflikt med bredare motiv i Uppenbarelseboken. Mycket talar för att denna bok är en svindande kritik av den tidens imperialistiska makt, Rom. Roms förhållande av militär makt kontrasteras med lammets makt, med den korsfäste och uppståndne Jesus som segrar genom ickevåld. Segern över ondskan vinnas inte av ett rytande lejon utan av ett slaktat lamm, är budskapet.⁵⁴

Då handlar apokalypsen, uppenbarelsen, inte primärt om katastrof och våld utan om att Jesus leder oss in i en värld av glädje och helande. Vi dras in i en rörelse som ska fortsätta ända tills skapelsen når sin fullkomning.

Budskapet för den troende är: Var inte rädd; det finns en gräns för det onda. Därför finns det all anledning att frimodigt ta sig an arbetet för Guds rike med allt vad det innebär i relationen till skapelsen, medmänniskorna och oss själva. Därför har också frågor om hållbar utveckling kommit att ta allt större plats i Svenska kyrkans och de flesta andra kyrkornas liv. Kyrkornas världsråd har under lång tid arbetat med sambandet mellan rättvisa, fred och skapelsens integritet.

Eskatologi handlar ordagrant om de ”yttersta” tingen, i både tidslig och existentiell bemärkelse. Där ryms frågor om vad som händer när den allra sista kalendern tar slut, vid tidens slut, men också frågan om vad som ytterst ger mening åt det liv vi lever och vad som finns bortom döden. Eskatologin ställer frågan om vad vi får lov att hoppas på i hela dess bredd och radikalitet. Dess svar är ett löfte – att när allt tar slut så är Gud nära. När livgivaren, den heliga Anden, har återvänt till sitt ursprung, när befriaren Jesus Kristus har överlämnat allt till Gud, då blir Gud ”allt, överallt” (Första Korinthierbrevet 15:28).

I modern tid har eskatologin intresserat sig något mindre för tidens slut och den yttersta domen som den stora kosmiska finalen. I stället har eskatologins intresse för Guds löfte om hopp och evigt liv vuxit. Det löftet är själva källan till det hopp som genomsvärar alla våra ansträngningar för att bygga en bättre värld och därmed förverkliga något av Guds rike under världens villkor. Ett sådant okuvligt hopp talar ur de legendariska orden som tillskrivs Martin Luther: ”Även om jag visste att världen skulle gå under i

morgon, skulle jag plantera ett äppelträd idag.” Det kristna hoppet är djärvt och kanske även trotsigt därför att det bottnar i frihet.

Hoppet visar sin kraft i vardagslivet och får sin energi i kyrkans gudstjänstliv och kyrkoårets växlingar. Advent är väntan på den Gud som kommer till oss framifrån: framtiden är mer än en förlängning av nuvarande villkor. Fastan är påminnelse om vårt beroende av Skaparen och skapelsen, om att kärlekens väg också är lidandets väg och att Gud i Jesus Kristus har gått den vägen till det yttersta. Inget mänskligt är Gud främmande, korset i alltets mitt famnar om det kosmiska lidandet liksom vårt eget personliga. Påsken är – som varje söndag – firandet av livets seger över döden. Vi ser hela skapelsen stråla i påskens glädje, som det heter i påskens nattvardsliturgi. Den långa trefaldighetstiden med sin gröna liturgiska färg är växtens och mognadens tid, en övning där andligt liv och vardagsliv står i samklang med varandra.

Lovsång och litanía, gloria och kyrrierop, delande av bröd och vin i mässan, hjärtats och kroppens bön – den ordlösa och den ordrika –, pilgrimsvandringen, bibelstudium, psalmer och hymner ... det finns outtömliga sätt att odla det hopp som Skaparen lagt ner i oss skapade medskapare. Vi kan och vi måste ägna oss åt det odlingsarbetet inför de utmaningar som ligger framför oss.

I det arbetet har samverkan med andra delar av den kristna kyrkan och med andra religioner blivit allt viktigare – och bättre. Redan 2008 inbjöd dåvarande ärkebiskop Anders Wejryd till ett internationellt och interreligiöst klimatmöte i Uppsala. Genom

att ta fasta på den kunskap som finns tillgänglig, genom självkritik och omvändelse, genom det världsomspännande nätverk som kyrkorna är och genom dialog och påverkansarbete går det att komma framåt.

2013 uppvaktade ledarna för den evangelisk-lutherska kyrkan i USA, den episkopala kyrkan i USA och Svenska kyrkan tillsammans amerikanska politiker om klimatfrågan. 2019 har ledarna för dessa kyrkor förnyat och skärpt sitt engagemang. De skriver:

Krafter ur djupet av vår kristna tro krävs för detta arbete.
Vi tillber en Gud som skapat allt som existerar,
som gläds åt dess livskraft och välsignar dess mångfald.
Vi följer Jesus Kristus, som själv är en av oss ”jordvarelser”.
Genom sin död har han gått in i djupaste lidande
och genom sin uppståndelse
ger han hopp om förnyelse och återställelse av allt Gud skapat.
Vi inspireras av den heliga Anden, närvarande hos allt skapat,
som ger oss styrka, klokhet och uthållighet
att vara del av Guds verk här och nu för att läka skadorna
i vårt sårade hem ...
Vi ser den ödesdigra brådskan i denna stund,
inte med förtvivlans, utan med hoppets och beslutsamhetens
blick.

V Vad gör vi nu? Vägar framåt

VÅR SKAPELSE- och människosyn utmanas av att mänskligheten håller på att förändra förutsättningarna för livet på jorden. De etiska frågorna spetsas till. I en värld där vi vet om att det finns ett tak för hur mycket naturresurser vi kan ta ut måste det också finnas ett ”golv” – ett socialt golv som har sin grund i alla människors lika värde och rätt till ett drägligt liv. Enligt kristen tro ska de mest sårbara och utsatta stå i centrum för våra tankar och vår omsorg.

”Herre, när såg vi dig hungrig och gav dig mat, eller törstig och gav dig att dricka? När såg vi dig hemlös och tog hand om dig eller naken och gav dig kläder? Och när såg vi dig sjuk eller i fängelse och besökte dig?” Kungen skall svara dem: ”Sannerligen, vad ni har gjort för någon av dessa minsta som är mina bröder, det har ni gjort för mig.”
(Matteusevangeliet 25:37–40)

De som drabbas först av klimatförändringar är de som har bidragit minst till att skapa dem. De lever i fattigdom, med liten kapacitet att hantera torka och översvämningar, och de flesta av

dem lever i just de delar av världen där problemen med klimatrelaterade katastrofer förutspås bli som störst. De riskerar att berövas rätten till liv och utveckling, om de inte ges stöd för en kraftfull utveckling av förnybara energikällor. Billig fossil energi har varit en viktig byggsten i de rika ländernas välstånd. Att industriländerna därmed använt nästan hela atmosfärens förmåga att ta emot utsläpp måste ur det perspektivet betraktas som djupt orättvist. Mot den bakgrunden är det förståeligt att det länge funnits en misstänksamhet hos många länder när västvärlden vill tala klimat. På vems villkor ska nödvändiga åtgärder ske? Orättvisan i klimatfrågan är också tydlig i ljuset av den globala obalansen mellan den makt och det inflytande, de resurser och rättigheter som män och kvinnor har. Män bidrar mest till klimatförändringen, kvinnor drabbas hårdast. De nationalistiska krafter som fått större politiskt inflytande under senare år utgör en viktig del i det motstånd mot jämställdhet som just nu påverkar många delar av världen, ofta med religiösa förtecken. Samma krafter motsätter sig ofta en ambitiös klimatpolitik.⁵⁵ Kristen tro har en kraftfull motbild: visionen om utjämning. Aposteln Paulus skriver till församlingen i Korinth:

Men jag vill pröva äktheten i er kärlek genom att ställa den mot andras hängivenhet. Ni känner vår herre Jesu Kristi stora gåva: han, som var rik, blev fattig för er skull, för att ni skulle bli rika genom hans fattigdom ... Meningen är ju inte att andra skall få det bättre och ni få det svårt. Nej, det

är en fråga om jämvikt; nu skall ert överflöd avhjälpa deras brist, för att en annan gång deras överflöd skall avhjälpa er brist. Så blir det jämvikt, som det står skrivet: Han med mycket fick inte för mycket, han med litet fick inte för litet. (Andra Korinthierbrevet 8:8ff)

Som kristna måste och vill vi verka för befrielse ur fattigdom och för ett rättvist delande. Det handlar om mer än att fördela tillgångarna mellan människor. Ett skapelseorienterat synsätt innebär att vi behöver inkludera hela skapelsen när vi tänker rättvisa och fred.

Rättvisa handlar inte bara om att avstå ekonomiska medel till någon långt borta. Det handlar lika mycket om att ge ekologiskt utrymme till dem som lever idag och som kommer att leva i framtiden genom att minska vårt eget utnyttjande av jordens resurser. Klimatförändringarna är i grunden en fråga om global rättvisa. Klimatkrisen bör hanteras som en del av mänsklighetens dubbla utmaning – att hejda klimatförändringarna samtidigt som miljarderna människor får livs- och utvecklingsmöjligheter, bort från fattigdom och förtryck. Ökad jämställdhet mellan män och kvinnor är både en del av målet och en del av vägen dit. Agenda 2030 och de 17 globala målen är ett uttryck för en insikt om att dessa utmaningar hänger samman och måste lösas tillsammans. Agendan utgör samtidigt en konkret handlingsplan som visar vad som behöver göras.

Ofta diskuterar vi hur snabbt och kraftigt utsläppen måste minska i termer av procentsatser och årtal. Ett annat sätt att synliggöra klimatutmaningen är en så kallad koldioxidbudget som visar hur mycket koldioxid vi sammanlagt får släppa ut. 2018 konstaterade FN:s klimatpanel⁵⁶ att den återstående koldioxidbudgeten är 420 till 580 miljarder ton för en rimlig chans att klara målet om maximalt 1,5 graders global uppvärmning.⁵⁷ Om 2017 års utsläppsnivå bibehålls skulle detta utsläppsutrymme konsumeras på 12 till 16 år. Hur mycket av det återstående utsläppsutrymmet som används av de tidigt industrialiserade länderna är en fråga om rättvisa.

Fred med jorden blir mer och mer en förutsättning för fred mellan folken. Oljans roll i många av världens konflikter har länge varit uppenbar. När oljans strategiska betydelse minskar och vi i allt högre grad förlitar oss på utspridda energikällor som till skillnad från oljekällor inte är möjliga för makthavare eller företag att kontrollera, kan vi ana möjligheter till en fredligare värld. Samtidigt riskerar konflikter att förstärkas av klimatförändringar. Konkurrensen om begränsade resurser som vatten, jordbruksmark, luftrum och havsområden skapar redan idag spänningar som kan komma att förvärras när klimatet ändras. Brist på mat och hållbara försörjningsmöjligheter skapar otrygghet, bidrar till konflikter och tvingar människor på flykt.

Vi måste sluta fred med jorden. För de fattigas och sårbaras skull, för framtida generationers skull och för skapelsens integritet.

Små och stora steg: värderingar och beteenden

När nu utmaningen är så stor, vad hjälper det då med de små stegen? Om världens beslutsfattare tvekar, vad spelar det då för roll om jag själv går in för återvinning och tar tåget i stället för flyget eller bilen?

Förmågan att tänka stort och radikalt behövs – men också de små enskilda stegen. Klimatfrågans omfattning får inte leda till uppgivenhet och handlingsförlamning. Även den längsta resan börjar med ett första steg.

Det krävs både beteende- och värderingsförändringar och det finns en växelverkan mellan dem. Små förändringar i vardagsbeteendet kan leda till värderingsförändringar som i sin tur leder till nya beteendeförändringar. En rutin att släcka lampor och stänga av standby-funktioner kan få oss att reflektera över vår energianvändning. Att äta mer vegetariskt kan bli ett sätt att både reflektera över den egna konsumtionen och minska utsläppen från köttproduktion.

När vårt beteende förändras påverkar det hur vi tänker om vårt agerande. Och när våra värderingar förändras förbets vi för, efterlyser och kräver de politiska beslut som måste fattas för att stora steg ska kunna tas. De små beteendeförändringarna utgör också en positiv möjlighet för individen att leva i enlighet med sina egna värderingar, att vara en del av lösningen snarare än problemet. Praktiska förändringar i vår privata vardag får dock inte bli en förevändning för att inte bejaka gemensamma förändringar eller ta så mycket energi att

de blir något vi gör istället för att verka för gemensamma och politiska lösningar.

Individen och det gemensamma ansvaret

Ibland läggs ansvaret för klimatomställningen i hög grad på individen, som ska ändra sina köp-, res- och matvanor. Men det finns gränser för vad en enskild person kan åstadkomma själv. Ingen kan bygga egen järnvägsräls eller göra andra stora investeringar som behövs i klimatomställningen. Forskare varnar för en övertro på hur mycket som kan åstadkommas genom att enskilda konsumenter förändrar sitt beteende, och de efterlyser en politik som på ett systematiskt sätt gör det lättare än idag för individen att göra klimatsmarta val.⁵⁸

Men det räcker inte heller med enbart politiskt styrda förändringar. Samspelet mellan individuell och kollektiv förändring är avgörande. Individer är inte i första hand konsumenter utan medborgare som kan vara delaktiga i politiska förändringar och som kan bekräfta och stötta varandra i gemenskaper. När engagerade medborgare organiserar sig, ställer krav på en tydlig politik och visar på alternativa möjligheter vågar politikerna fatta modiga beslut. Vi måste alltså möta klimatkrisen *tillsammans*.

Under stora delar av förra seklet var kampen mot fattigdom och för en gemensam välfärd en sammanhållande vision för det svenska samhället. Mot slutet av seklet, när stora delar av den visionen var uppfylld, ersattes den i hög grad av framtidsbilder som handlade mer om individers frihet och drömmar. Tillvaron

i en fattigare tid och i fattigare länder ska inte romantiseras. Men man ska inte heller blunda för att något väsentligt går förlorat med den ökande individualismen.

Det tillhör kristen övertygelse att den individuella drömmen inte räcker för att skapa ett meningsfullt liv. Livets mening finner vi i gemenskap, delande och solidaritet. Klimatkrisen skakar om oss. Den ger också möjlighet till förnyad gemenskap med människor över tid och rum, med naturen och med Skaparen.

Politik, konsumtion och ekonomi

Sverige har tillsammans med andra industrialiserade länder ett historiskt ansvar för de utsläpp som vi gjort under lång tid och som har bidragit till dagens temperaturhöjning. Sveriges sociala och ekonomiska samhällsstruktur och geografiska läge, med god tillgång till såväl biobränslen och solenergi som vind- och vattenkraft, ger oss dessutom särskilt goda förutsättningar för en klimatomställning. Sverige har därför förutsättningar att bli ett föregångsland som visar att en klimatomställning är möjlig att förena med bibehållen ekonomisk välfärd.

Användningen av fossila bränslen måste fasas ut. Ambitionen om en snabb klimatomställning måste genomsyra all politik och det internationella engagemanget måste bäras av ett tydligt rättviseperspektiv. Historien lär oss att en snabb omställning är möjlig om viljan och motivationen finns. I början av andra världskriget ställdes produktionen om fullständigt i många länder på bara ett par månader – och vi närmar oss en punkt när denna

drastiska jämförelse blir allt mer relevant.

Utifrån ett rättviseperspektiv har Sverige också ett ansvar att bidra till utvecklingsländernas klimatanpassning och klimatomställning. Vårt klimatstöd ska inte tas från de resurser som Sverige sedan tidigare har avsatt för att bidra till att minska den globala fattigdomen.⁵⁹ Tekniska och organisatoriska lösningar som utvecklas och genomförs i Sverige ska vara möjliga att tillämpa i större skala så att de kan bidra till klimatomställningen i andra delar av världen genom att teknikskiften tidigareläggs.

Det behövs politiskt beslutade styrmedel för att synliggöra kostnader av negativ miljöpåverkan och påskynda en omställning. Nya tankesätt, ekonomiska modeller och välfärdsmått behöver tillämpas som kan hjälpa oss att organisera ett samhälle som främjar mänsklig välfärd och som inte överskrider planetens gränser.

Det behövs ledarskap. Inte bara i politiken: i företag och på skolor, i föreningar och familjer, i kyrkor och församlingar behövs människor som formulerar visioner, vågar ta ställning och tar konkreta initiativ, som inte ängsligt väntar in vad andra ska göra och tycka. Det är glädjande att se att allt fler sådana ledare träder fram, ledare som är redo att visa vägen även när den inte är spikrak och som eftersträvar samverkan för att vinna kraft.

Det gäller livet

Vi medborgare – väljare och politiker – behöver odla vår förmåga att agera långsiktigt – tänka längre än en mandatperiod – och vi

måste kunna hålla liv i mer än en fråga åt gången. Det måste vara möjligt att minska användningen av fossila bränslen och samtidigt arbeta vidare med frågor om lokal och global rättvisa, alla människors lika värde och rättigheter, den globala vattensituationen, biologisk mångfald med mera.

Vi behöver strategier för att övervinna de mentala, sociala och politiska trögheter som försvårar den nödvändiga omställningen.

Vi får inte blunda för mål- och intressekonflikter. Om några drabbas negativt av förändringar måste de kanske kompenseras så att inte förändringsarbetet förlamas. Det måste finnas en grundläggande tillit till samhällsgemenskapen, att vi bär varandras bördor när de blir för tunga för någon.

I omställningen behöver vi pröva olika strategier och bejaka mångfalden av idéer och lösningar. Ny teknik är helt nödvändig, men det vore riskabelt att enbart förlita sig på tekniska superlösningar. Runt om i världen finns exempel som tål att granskas och ta lärdom av, alltifrån en statsledd omställning av energisystemet i Tyskland till praktiska lösningar som utvecklas på lokal nivå.⁶⁰

Hur ska svenska folket konsumera i framtiden? Kommer de som nu kan betala för att ligga på stranden i Thailand satsa på sånglektioner i stället? Kommer vi att konsumera mer tjänster än varor? Kommer det att finnas hållbara valmöjligheter för alla? Den identitetsskapande konsumtionen ökar idag – människors val av boende, resor och kläder utgör i allt högre grad ett uttryck för identitet. Identitetskonsumtionen är sällan priskänslig, och vi kan redan se hur det i många grupper ger status att köra miljöbil

eller äta klimatsmart mat. Här kan det finnas en drivkraft till att minska utsläppen från konsumtionen.

Nya affärsmodeller ser dagens ljus. Delande erbjuds som alternativ till ägande för att minska uttaget av naturresurser. Det kan skapa nya kontakter mellan människor. Cirkulär produktion vinner mark: råvara återvinns och återanvänds, istället för att bara bli till avfall. Det till synes värdelösa får nytt värde.

Vi vill se nya allianser mellan klimatforskningen, lycko- och välfärdsforskningen och religionsvetenskap. Genom att visa hur energiomställning, hållbarhet, ökad jämställdhet mellan män och kvinnor samt välfärd befrämjar varandra kan lusten till god förändring stärkas. Om det kan visas att ett klimatsmart liv också är ett lyckligare liv är mycket vunnet: då ökar beredvilligheten att ge upp gamla mönster.

Religionerna och klimatet

Under 2000-talet har religionernas betydelse för samhällsutvecklingen blivit tydligare. Vi ser hur religioner fortfarande missbrukas för att förstärka hat och våldsamma konflikter. Samtidigt finns det en allt starkare vilja till dialog och samarbete för att minska konflikter och rädda klimatet. Sådan samverkan ökar inom den kristna familjen såväl som i den interreligiösa dialogen.

Påvens miljöencyklika *Laudato Si'*⁶¹ fick stor internationell uppmärksamhet och stärkte viljan till ekumenisk samverkan i arbetet för en rättvisare och hållbarare värld. En lång tradition av troget arbete med klimaträttvisa inom Kyrkornas världsråd,

Lutherska världsförbundet och ACT-alliansen har stärkt den eku-
meniska kyrkliga rösten i de regionala och globala sammanhangen.
Ett ökande antal kyrkor jorden runt ansluter sig till idén att göra
tiden mellan 1 september och 4 oktober till Skapelsetid genom att
fira gudstjänster och utforma andra aktiviteter kring skapelsen
och vårt förhållande till den. I en globaliserad värld hjälper lokala
gudstjänster kring de globala frågorna oss att förstå och knyta an
till den skapelse som ger liv åt alla.

Även den interreligiösa dialogen om klimatet har vuxit under
2000-talets första decennier. Uppsala Interfaith Climate Summit
år 2008 har följts av flera interreligiösa uttalanden, så som inför
klimatförhandlingarna 2015 i Paris. Religiösa aktörer som uttar
sig och agerar tillsammans i klimatfrågor kan bidra med andra
perspektiv än många andra aktörer som engagerar sig i klimatfrå-
gan. Det handlar om en djupgående existentiell förståelse av vad
det är att vara människa på jorden, av ett etiskt förhållningssätt
till skapelsen, av vad som är ett gott liv samt om en förmåga att
omfamna längre tidsperspektiv.

Framtiden börjar nu

Klimatkrisen ställer oss inför ett *kairos*-ögonblick, det rätta till-
fället att förändra till det bättre. Det kan vara tillfället att inleda
ett uppbrott från sådana livs- och konsumtionsmönster som
förtrycker och förslavar människor.

Värderingsförändringar handlar om mer än teoretiska princi-
per. När klimatkrisen väcker oro och ångest, men också hopp och

engagemang så är detta inte bara flyktiga känslor. Krisen rymmer existentiella frågor som inte ska underskattas eller bagatelliseras. Ett samhälle som förstår krisens existentiella dimensioner vinner på att låta de religiösa traditionernas sociala och etiska ”kapital” få bidra till ett hållbart samhällsbygge. Dessa äger ofta en kulturell integritet, ett andligt djup och en moralisk kraft som de sekulära perspektiven kan sakna.

Att kunna se vårt tidsperspektiv i relation till ett evighetsperspektiv är befriande – om inte annat för att kunna höra skapelsens rytm bortom kvartalsrapporternas och mandatperiodernas snabba tickande. Här finns den uthållighet som är nödvändig för att arbeta med klimatkrisen.

Det behövs motkrafter mot budskapet om att vårt värde som människor är beroende av vad vi presterar och vad vi konsumerar. Kyrkor och andra religiösa samfund står för värderingar och sammanhang som ger människor identitet och mening, utan att detta är kopplat till prestation och konsumtion. Kyrkor är platser där vi kan vidga våra individuella – och ofta konsumtionskopplade – drömmar och framtidsvisioner till gemensamma framtidsbilder. Även litteratur, konst, film och andra kulturyttringar bidrar till en existentiell bearbetning av allt som klimatkrisen väcker. Kyrkan gör rätt i att lyssna till dessa, lära av dem, bidra till dem och aktivt ta del i det offentliga samtalet.

Som kyrka ska vi bereda plats för det existentiella samtalet och vara beredda att i själavård möta människors oro kring klimatet. Genom kyrkans liturgi, riter, sånger, böner och förkunnelse hittar

vi språk, kraft och inspiration för att förändra vårt liv och påverka samhället.⁶²

Svenska kyrkan är också en organisation som använder energi och andra materiella resurser, som äger och förvaltar mark, byggnader och finansiellt kapital. Svenska kyrkan har därmed en betydande påverkan på miljö och klimat, i positiv och negativ bemärkelse. Detta ansvar måste bäras tillsammans – och möjligheterna bör förvaltas väl – för att på ett kraftfullt sätt bidra till att nå Parisavtalets mål.

Med detta biskopsbrev vill vi visa att det utifrån en kristen livs-syn även i klimatkrisens tid finns vägar framåt som förenar sakkunskap med ett starkt hopp. Det är vår avsikt att detta biskopsbrev ska bidra till att frigöra den så nödvändiga goda handlingskraften både individuellt och kollektivt.

Tillsammans med kyrkor, organisationer, näringslivet, engagerade individer och politiken vill vi verka för en omställning som sker i sådan takt att livet värnas. Vårt engagemang börjar inte nu och stannar inte här. Vårt engagemang kommer att fortsätta eftersom vi vet att de närmaste åren är helt avgörande för mänsk-lighetens möjlighet att hejda de värsta klimatförändringarna.

Uppmaningar

Utifrån det vi skrivit i detta biskopsbrev vill vi som Svenska kyrkans biskopar rikta följande uppmaningar ...

... till Svenska kyrkans församlingar, stift och nationella nivå:

- Låt församlingens gudstjänst, bön, samtal och sång vara klara uttryck för det hopp som kan växa till kraft och engagemang för skapelsens framtid.
- Studera särskilt de bibeltexter som handlar om rättvisa och rättfärdighet, och om människans roll och uppgift i skapelsen.
- Uppmuntra varandra till att lära om klimatkrisen och att kraftsamla med externa samarbetspartner för att inte över-skrida 1,5 graders uppvärmning.
- Gör konkreta handlingsplaner i syfte att uppnå klimatneutrala verksamheter så fort som möjligt med sikte på 2030. Det förutsätter omställning och beteendeförändringar inom områden som fastighetsförvaltning, resor, inköp med mera.
- Låt en teologiskt reflekterad syn på skapelsen prägla den ekonomiska förvaltningen av aktier, skog och mark för att minska klimatpåverkan och påskynda klimatomställningen.

- Utnyttja de samverkansmöjligheter som finns lokalt, nationellt och globalt för att bidra till snabbare klimatomställning.
- Använd de redskap som finns för att stödja församlingars klimat- och miljöarbete, exempelvis Miljödiplomering.
- Genomför gemensamma aktiviteter till stöd och inspiration för människor som vill arbeta för en hållbar och rättvis livsstil.⁶³
- Synliggör församlingens del av ett globalt klimatarbete genom att stödja Act Svenska kyrkans arbete⁶⁴ i områden där klimatförändringen drabbat hårt, och genom att klimatkompensera enligt Fairtrades kriterier.⁶⁵

... till alla människor i Sverige:

- Samtala med andra om vad du tänker och känner inför klimatkrisen.
- Låt din oro bli till politisk kraft. Använd din rätt och ditt ansvar som medborgare och väljare att genom politiken verka för en kraftfull klimatomställning.
- Ta konkreta steg i din egen vardag. Minska utsläpp genom att ändra res- och matvanor, se över sparande, boende och konsumtion.
- Stöd människor som drabbas hårt av klimatförändringar.
- Ta vara på resurserna i den religiösa tradition som är närmast dig. Sök stöd hos andra och ge inte upp: ingen kan ensam förändra världen och ingen är perfekt, men allas bidrag behövs.

... till svenska beslutsfattare och myndigheter:

- Inför effektiva styrmedel och genomför nödvändiga investeringar så att Sverige uppnår klimatneutralitet senast 2045, i enlighet med det klimatpolitiska ramverket. Eftersträva en tidigare målgång av rättviseskäl.⁶⁶
- Var pådrivande för en höjd ambitionsnivå i EU:s klimatpolitik.
- Stöd utvecklingsländeras klimatarbete med medel utöver biståndsmålet om 1 procent av Sveriges bruttonationalinkomst och verka för att innovativa finansieringskällor utvecklas på internationell nivå.
- Fortsätt sprida goda exempel och erfarenheter om hur en klimatomställning kan genomföras globalt med bibehållen välfärd, till exempel genom nödvändiga tekniksprång.

... till företag och organisationer:

- Investera i förnybara energikällor, energieffektivisering och hållbara affärsstrategier som bidrar till uppfyllandet av FN:s globala mål för en hållbar utveckling (Agenda 2030).
- Avinvestera allt som stödjer fossilindustrin.
- Reflektera tillsammans, lär av varandra och pröva nya konkreta lösningar. Samverka och delta i de nätverk och initiativ som finns. Bilda opinion.
- Utgå från era specifika roller, resurser och ansvar för att bidra till utvecklingen av ett rättvist och ekologiskt hållbart samhälle.

... till alla medlemsstater i FN, samt andra relevanta internationella beslutsfattare och organisationer:

- Agera skyndsamt och konstruktivt för att möjliggöra ett effektivt genomförande av Parisavtalet, samtidigt som principen om klimaträttvisa upprätthålls och värnas genom att länder med stor kapacitet går före och att länder med små resurser ges utlovat stöd.
- Försvara och stärk det globala samarbetet. Agera utifrån den helhetssyn som FN:s globala mål för en hållbar utveckling (Agenda 2030) representerar.
- Använd internationella finansiella institutioner, systematiskt och konsekvent, till att påskynda klimatomställningen i alla länder.

... till kyrkoledare i hela världen, låt oss:

- Genom internationell ekumenik och interreligiöst samarbete, sträva efter att stärka kyrkans och religioners bidrag till klimaträttvisa och klimatomställning.
- Skapa förutsättningar för en god dialog mellan våra olika andliga traditioner, som bidrar till att skapa fred med jorden och fred på jorden.
- Bidra till nya berättelser om vad livet i en klimativänlig framtid kan innebära, inte bara materiellt utan också andligt och existentiellt.

- Stödja klimatomställningen på alla nivåer genom dialog med beslutsfattare, gemensamma aktiviteter och ständiga förböner.
- Bidra i ord och handling till en rättvis transformation av samhället så att särskild hänsyn tas till de som lever i fattigdom och utsatthet, till framtida generationer och till skapelsen, det vill säga de vars röster inte hörs.
- Visa med våra investeringar att vi lämnar fossila alternativ och investerar i hållbara lösningar.

Noter

1. Ordning för biskopsvigning, *Den svenska kyrkohandboken II*, 1986, Verbum.
2. Stefan Edman, 2003, *Jorden har feber. Kan vi hejda klimatförändringen?* Stockholm: Atlas. *** Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 2013, "Summary for Policymakers", i: Climate Change 2013: *The Physical Science Basis*, Working Group I Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. (Cambridge, Cambridge University Press). *** Den mest kända undersökningen av medeltidens värmeperiod är en sedimentborrning i sjön Korttajärvi, se Mia Tiljander m.fl., 2003, "A 3000-year palaeoenvironmental record from annually laminated sediment of Lake Korttajarvi, central Finland", *Boreas* 26. *** Johan Rockström, 2013, "Utmaning: Omställning till en hållbar utveckling", i Jesper Strömbäck (red.), *Framtidsutmaningar. Det nya Sverige*, Stockholm: 8tto. *** Solomon M. Hsiang m.fl., 2013, "Quantifying the Influence of Climate on Human Conflict", *Science* 13 september, 2013, vol. 341, nr 6151.
3. Sifferuppgifterna är hämtade från syntesrapporten till IPCC:s femte utvärdering [3] avsnitt SPM 1.2, SPM 3.4, 1.1.4 och tabell 2.1 samt IPCC:s specialrapport om 1,5 graders uppvärmning [4] Summary for Policymakers, avsnitt A.1 och A.3.
4. IPCC, 2014: *Climate Change 2014: Synthesis Report*, Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Genève, IPCC.
5. IPCC, 2018: "Summary for Policymakers", *Global warming of 1.5°C*, Genève, World Meteorological Organization.
6. Andra möjliga tröskeeffekter – med mycket olika tidshorisonter – skulle exempelvis kunna vara kollapsande glaciärer i Antarktis, en omvandling av

- Amazonas till savann och en kraftig försvagning av den indiska monsunen. Per Westergård, 2013, "Tröskeeffekter kan få system att kollapsa", *Miljöforskning*. FORMAS tidning för ett hållbart sambälle, mars 2013.
7. IPCC, 2018, "Technical Summary", *Global Warming of 1.5°C*. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2018/12/SR15_TS_High_Res.pdf
  8. IPCC, 2014, *Climate Change 2014: Synthesis Report*. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Genève, IPCC.
  9. United Nations Environment Programme (UNEP), 2018. *Emissions Gap Report 2018*.
  10. IPCC, 2018, "Technical Summary", *Global Warming of 1.5°C*. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2018/12/SR15_TS_High_Res.pdf
  11. IPCC, 2018, "Summary for Policymakers", *Global warming of 1.5°C*. Genève, World Meteorological Organization.
  12. Johan Rockström, Will Steffen och Kevin Noone m.fl., 2009, "Planetary boundaries: Exploring the safe operating space for humanity", *Ecology and Society* 14 (2):32.
  13. Will Steffen, Katherine Richardson och Johan Rockström m.fl., 2015. "Planetary Boundaries: Guiding human development on a changing planet. 2", *Science* 347 (6223).
  14. Stockholm Resilience Center illustration: Azote Images/Stockholm Resilience Centre
  15. IPCC, 2018, "Summary for Policymakers", *Global warming of 1.5°C*. Genève, World Meteorological Organization.
  16. IPCC, 2014, *Climate Change 2014: Synthesis Report*. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Genève, IPCC.

17. The World Bank, 2012, *Turn Down the Heat: Why a 4°C Warmer World Must Be Avoided*. Turn down the heat. Washington DC: World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/865571468149107611/Turn-down-the-heat-why-a-4-C-warmer-world-must-be-avoided>
18. IPCC, 2014, *Climate Change 2014: Synthesis Report*. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Genève, IPCC.
19. SMHI, 2014, *Uppdatering av det klimatvetenskapliga kunskapsläget*. <https://www.smhi.se/publikationer/publikationer/uppdatering-av-det-klimatvetenskapliga-kunskapslaget-1.81290>
20. The World Bank, 2015, *Salinity Intrusion in a Changing Climate Scenario will Hit Coastal Bangladesh Hard*, <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2015/02/17/salinity-intrusion-in-changing-climate-scenario-will-hit-coastal-bangladesh-hard>, (hämtad 2019-06-19).
21. United Nations Development Programme (UNDP), *Climate change, Migration and Displacement: the need for a risk-informed and coherent approach*, 2017, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/climate-and-disaster-resilience-/migration-report.html> *** www.fores.se, *Seminarium: Klimatflyktingar 6 oktober*, <https://fores.se/seminarium-klimatflyktingar/>
22. United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), Population Division, 2013, *World Population Prospects: The 2012 Revision, Key Findings and Advance Tables*, Working Paper No. ESA/P/WP.227. https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2012_HIGHLIGHTS.pdf
23. Walter Willett, Johan Rockström och Brent Loken m.fl. 2019, "Food in the Anthropocene: the EAT–Lancet Commission on healthy diets from sustainable food systems", *Lancet* 393 (10170).

24. Oxfam, 2015, "Extreme Carbon Inequality: Why the Paris climate deal must put the poorest, lowest emitting and most vulnerable people first", https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/mb-extreme-carbon-inequality-021215-en.pdf
25. United Nations Development Programme (UNDP) och Global Gender and Climate Alliance (GGCA), 2012, *Overview of Linkages between Gender and Climate Change*, Policy Brief. *** UN Women Watch, 2009, *Women, Gender Equality and Climate Change*, Fact Sheet, www.un.org/womenwatch/feature/climate_change
26. World Council of Churches, 2013, *Minute on Climate Justice*. Adopted at 10th Assembly, 30 October to 8 November 2013, Busan, Republic of Korea. *** Svenska kyrkan, 2010, *Klimat, hunger och global rättvisa. Om hur det hänger ihop och vägar till förändring*. <https://studylibs.com/doc/265935/klimat-hunger-och-global-r%C3%A4ttvisa>
27. Global Footprint Network, *Advancing the Science of Sustainability*, <http://www.smart-development.org/news/2017/127/global-footprint-network-advancing-the-science-of-sustainability> (hämtad 2019-06-19).
28. The International Energy Agency, <https://www.iea.org/tcep/> (hämtad 2019-06-19).
29. Georg Henrik von Wright, 1986, *Vetenskapen och förnuftet*, Stockholm: Bonniers, s. 65.
30. Thomas Sprat, 1958, *History of the Royal Society*, St. Louis: Washington University Press, s. 327.
31. Tim Jackson, 2011, *Välfärd utan tillväxt. Så skapar vi ett hållbart sambälle*, Stockholm: Ordfront. *** Katarina Bjärvall m.fl, 2013, *Att svära i kyrkan. Tjugofyra röster om evig tillväxt på en ändlig planet*, Uppsala: Pärpektiv. *** *Framtider Bortom BNP-tillväxt*, http://www.bortombnptillvaxt.se/download/18.72aeb1bo166c003cdod1d12/1543239101524/2.Slutrapport_Bortom%20BNP.pdf

32. Paul Raskin m.fl., 2002, *Great Transition: The promise and lure of the times ahead. A report of the Global Scenario Group*, Stockholm: Stockholm Environment Institute, s. 42.
33. Malena Ernman och Greta Thunberg, 2018, *Scener ur hjärtat*, Bokförlaget Polaris.
34. John Holmberg m.fl., 2011, *Klimatomställningen och det goda livet*, Naturvårdsverket, rapport 6458.
35. Naturvårdsverket, <http://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Statistik-A-O/Vaxthusgaser-territoriella-utslapp-och-upptag/> (hämtad 2019-06-19).
36. Statistiska Centralbyrån (SCB), <https://www.scb.se/NR0103> (hämtad 2019-06-19).
37. Naturvårdsverket, <http://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Statistik-A-O/Vaxthusgaser-konsumtionsbaserade-utslapp-per-omrade/> (hämtad 2019-06-19).
38. Fossilfritt Sverige, Svante Axelsson, 2018, http://fossilfritt-sverige.se/wp-content/uploads/2018/04/ffs_sammanfattningsrapport.pdf
39. Regeringens proposition 2016/17:100, <https://www.regeringen.se/49740b/contentassets/f9a7d8e112894d87bodece44e8e40683/2017-ars-ekonomiska-varproposition-prop.-201617100>
40. *The Stern Review on The Economics of Climate Change*, 2006. *** European Commission, 2014, *Impact Assessment Accompanying the Communication A policy framework for climate and energy in the period from 2020 up to 2030*, Commission Staff Working Document. *** *Better Growth, Better Climate: The New Climate Economy Report*, 2014, och efterföljande rapporter och landsstudier, <https://newclimateeconomy.net>, (hämtad 2019-06-19).
41. OECD, 2017, <http://www.oecd.org/economy/taking-action-on-climate-change-will-boost-economic-growth.htm>, (hämtad 2019-06-19).

42. Per Espen Stoknes, 2015, *What We Think About When We (Try Not To) Think About Global Warming: Toward a New Psychology of Climate Action*, Chelsea Green Publishing.
43. International Task Force on Global Public Goods, 2006, *Meeting Global Challenges: International cooperation in the national interest*, https://lycsg.yale.edu/sites/default/files/files/meeting_global_challenges_global_public_goods.pdf
44. För varje krona som går till subventionering av förnybara energikällor går sex kronor till subventionering av fossila bränslen; se Shelag Whitley, 2013, *Time to Change the Game: Fossil fuel subsidies and climate*, London: Overseas Development Institute. Nittio företag är ansvariga för mer än två tredjedelar av alla utsläpp och flera av de största utsläpparna finansierar kampanjer som försöker motbevisa klimatkrisen; se Suzanne Goldenberg, 2013, "Just 90 companies caused two-thirds of man-made global warming emissions", *The Guardian*, 20 november 2013. *** Richard Heede, 2013, "Tracing anthropogenic carbon dioxide and methane emissions to fossil fuel and cement producers, 1854–2010", *Climatic Change*, november 2013.
45. Tre frågor låg i topp i SOM-institutets undersökning 2017 med ungefär lika höga siffror: *Förändringar i jordens klimat, miljöförstöring och terrorism*. Ulrika Andersson, Anders Carlander, Elina Lindgren och Maria Oskarson 2018, "Sprickor i fasaden". Göteborgs universitet: SOM-institutet. Liknande siffror visas i WWF Earth hour barometer som Sifo gör årligen på uppdrag av WWF <https://www.wwf.se/pressmeddelande/wwfs-klimatbarometer-allt-fler-valjer-bort-flyg-och-kott-och-kvinnorna-gar-fore-3241404/>
46. Ungdomars attityder undersöktes särskilt i 2018 års Klimatbarometer från WWF och Sifo. <https://www.wwf.se/nyheter/unga-kvinnor-orosas-och-engageras-mest-i-klimatfragan-2834271/>
47. Maria Ojala, 2007, *Hope and Worry: Exploring young people's values, emotions and behaviour regarding global environmental problems*, Örebro: Örebro Universitet.

48. Sedan *Ett biskopsbrev om klimatet* gavs ut första gången har intresset för och kunskapen om de psykologiska aspekterna på klimatkrisen ökat. Ett viktigt bidrag kommer från den norske psykologen Per Espen Stoknes (2015) i boken *What We Think About When We (Try Not To) Think About Global Warming: Toward a New Psychology of Climate Action*, Chelsea Green Publishing.
49. Arne Johan Vetlesen, 2013, *Viktigare än hopp*, <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/BJgoQ/Viktigere-enn-hop> (hämtad 2019-06-19).
50. Trygg Hansa, 2012, *Världens chans: En rapport om barn och föräldrars tankar om klimatförändringar*. https://www.trygghansa.se/SiteCollectionDocuments/dokument/2012/Om%20trygghansa/V%C3%A4rldens%20chans%20-%20en%20rapport%20fr%C3%A5n%20Trygg-Hansa_webbversion.pdf
51. Olov Hartman, ur *Kyrkohandbok för Svenska kyrkan 2017*.
52. Den lutherske teologen Philip Hefner har utvecklat begreppet ”created cocreator” i sin bok *The Human Factor*, 1993, Minneapolis: Fortress Press.
53. Svenska Missionsrådet, Sveriges kristna råd, Bilda, Sensus, 2013, *Tillsammans för livet: Mission och evangelisation i en värld i förändring*, punkt 19, <https://www.skr.org/wp-content/uploads/2018/10/handledning-tillsammans-for-livet.pdf>
54. Barbara Rossing, 2004, *The rapture exposed. The message of hope on the Book of revelation*. New York, Basic Books.
55. The Atlantic, ”The New Authoritarians Are Waging War on Women”, January/February Issue 2019, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2019/01/authoritarian-sexism-trump-duterte/576382/> (hämtad 2019-06-19). *** Chalmers tekniska högskola, ”Klimatförnekelse kopplad till högernationalism”, <https://www.chalmers.se/sv/institutioner/tme/nyheter/Sidor/Klimatförnekelse-starkt-kopplad-till-högernationalism.aspx> (hämtad 2019-06-19)
56. IPCC, 2018, ”Technical Summary”, *Global Warming of 1.5°C*. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2018/12/SR15_TS_High_Res.pdf

57. IPCC, 2018, "Summary for Policymakers", *Global warming of 1.5°C*, Genève, World Meteorological Organization.
58. Oksana Mont m.fl., 2013, *Förbättra nordiskt beslutsfattande genom att skingra myter om hållbar konsumtion*, TemaNord 2013:552, Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet.
59. *An analysis of the Climate Finance Reporting of the European Union*, 2018, Act Alliance, <https://actalliance.eu/wp-content/uploads/2018/04/Analysis-of-the-climate-finance-reporting-of-the-EU.pdf>
60. Avskiljning och lagring av koldioxid, *Carbon Capture and Storage*, CCS, innebär att koldioxid från större punktutsläpp av koldioxid avskiljs från rökgaser och lagras djupt under markytan eller havsbotten. Storskalig teknisk manipulering av klimatet, så kallad *geoengineering*, kan till exempel innebära att solljus och solvärme reflekteras bort från jorden med hjälp av rymdspeglar eller manipulation av moln.
61. Påve Franciskus, *Laudato Si*, 2015.
62. Vid det europeiska ekumeniska mötet i Sibiu 2007 var "Skapelsetid" en av tio rekommendationer till kyrkorna i Europa: "Vi rekommenderar att perioden från den 1 september till den 4 oktober ägnas åt bön för skapelsens bevarande och främjandet av hållbara livsstilar som gör att vårt bidrag till klimatförändringen ändrar riktning." <https://www.skr.org/vart-arbete/hallbar-utveckling/skapelsetid/>
63. Sveriges kristna råd, <https://www.skr.org/vart-arbete/hallbar-utveckling/skapelsetid/>
64. Act Svenska kyrkan, <https://www.svenskakyrkan.se/act/act>
65. Fairtrade, <https://fairtrade.se/klimatkompensation-genom-fairtrade-carbon-credits-nu-pa-svenska-marknaden/>
66. Svenska kyrkan, 2013, *Yttrande över Underlag till en färdplan för ett Sverige utan klimatutsläpp 2050*, Naturvårdsverket Rapport 6537, Kyrkostyrelsen 2013:153.

Referensmaterial från Svenska kyrkan

Ett uttalande till våra kyrkor och till troende runt om i världen. Gemensamt uttalande från Svenska kyrkan och den episkopala respektive den evangelisk-lutherska kyrkan i USA om kyrkornas roll i den klimatkris som världen står inför, 2 maj 2013.

Footing the Bill: What is Sweden's 'fair share' of global climate finance? 2013, <https://www.svenskakyrkan.se/act/klimatpengar-pa-nya-satt>

Jorden är Herrens. Ett miljömanifest från Svenska kyrkans biskopar, 1989.

Klimat, hunger och global rättvisa. Om hur det hänger ihop och vägar till förändring. Andra reviderade upplagan, 2010. <https://studylibsv.com/doc/265935/klimat--hunger-och-global-r%C3%A4ttvisa>

Klimatutmaningen – från kris till möjligheter, 2013.

Makten över klimatpengarna, 2010 (med Diakonia), <https://www.diakonia.se/vart-arbete/Politik-och-paverkan/Rapporter-fran-Diakonia/Makten-over-klimatpengarna/>

Nya pengar. Så kan klimatnotan betalas, 2011 (med Forum Syd och Diakonia).

Skapelsetid. Handbok för Svenska kyrkans arbete för hållbar utveckling, 2006.

Svenska kyrkans förhållningssätt till klimat och utveckling. Positionspapper antaget av nämnden för internationell mission och diakoni den 24 april 2008, <https://studylibsv.com/doc/310382/svenska-kyrkans-f%C3%B6rh%C3%A5llningss%C3%A4tt-till-klimat-och-utveckling>

Uppsala Interfaith Climate Manifesto, Svenska kyrkan, Uppsala, 2008.

Vi konsumerar de kompenserar. En granskning av Sveriges köp av utsläppskrediter, 2012 (med Diakonia och Swedwatch), [https://www.diakonia.se/vart-arbete/Politik-och-paverkan/Rapporter-fran-Diakonia/Vi-konsumerar-de-kompenserar---CDM-och-klimat-2012-/](https://www.diakonia.se/vart-arbete/Politik-och-paverkan/Rapporter-fran-Diakonia/Vi-konsumerar-de-kompenserar---CDM-och-klimat-2012/)

Yttrande över Underlag till en färdplan för ett Sverige utan klimatutsläpp 2050, Naturvårdsverket Rapport 6537. Kyrkostyrelsen 2013/153.

Yttrande över Rapport från FN:s generalsekreterares ”High Level Advisory Group on Climate Change Financing” samt EU-kommissionens tjänstemannarapport ”Scaling up international finance after 2012”. Kyrkostyrelsen 2011: 0517.

Yttrande över Klimatberedningens slutbetänkande ”Svensk klimatpolitik” (SOU 2008:24). Kyrkostyrelsen 2008:0261.

Svenska kyrkan, hållbarhetsportalen, <https://www.svenskakyrkan.se/klimat>

Lutherska världsförbundet, Waking the giant, Churches and the Sustainable Development Goals, SDG Toolbox, <https://wakingthegiant.lutheranworld.org/>

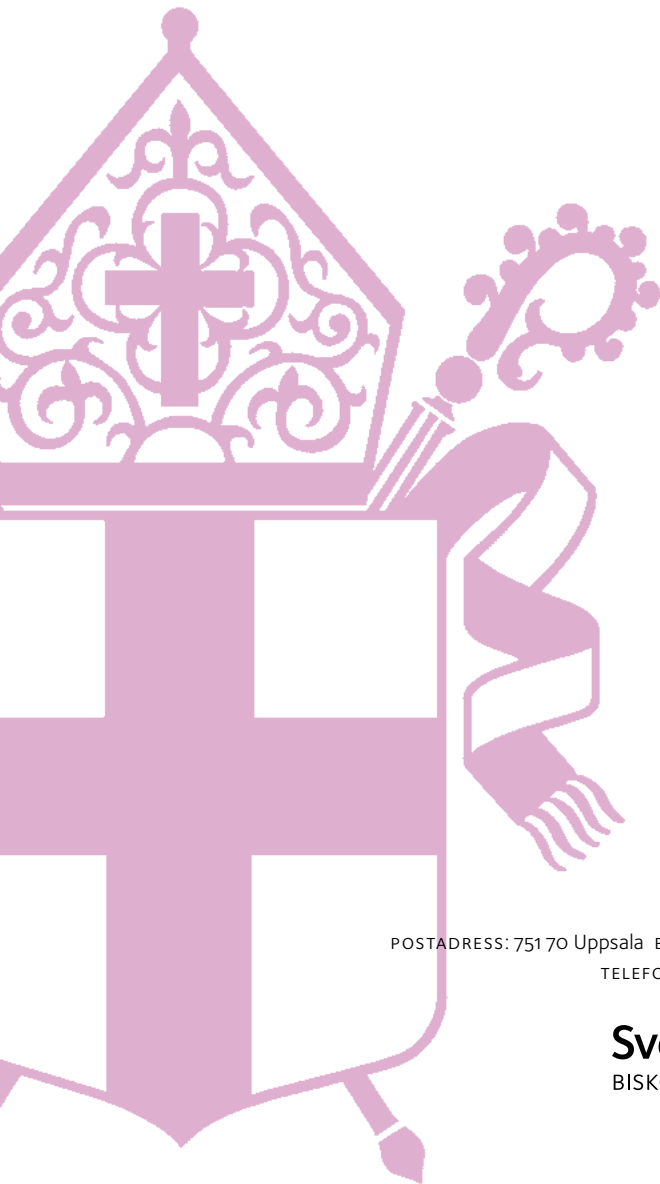
Planetens och kärlekens gränser. En bok från Västerås stifts ekoteologiska seminarium. Västerås stift 2018. <https://svenskakyrkan.se/vasterasstift/app/WebShop/Item/Details/226>

Bildförteckning

Omslag	Foto: Getty Images
sid 4	Foto: Jim Elfström/Ikon
sid 8	Foto: Magnus Aronson/Ikon
sid 11	Foto: Magnus Aronson/Ikon
sid 14	Foto: Magnus Aronson/Ikon
sid 17	Foto: iStock
sid 30	Foto: Magnus Aronson/Ikon
sid 40	Foto: Jens Christian/EXP/TT
sid 55	Foto: Marcel Kusch
sid 60	Foto: Gustaf Hellsing/Ikon
sid 67	Foto: Helen Wiik-Andersson/Ikon, Solceller på Vargöns kyrka
sid 78	Foto: Getty Images
sid 86	Foto: Mark Earthy
sid 91	Foto: Adam Ihse/TT
sid 94	Foto: Bernt Enderborg/Ikon, Triumfkrucifix från Öja kyrka, Gotland

POSTADRESS: 751 70 Uppsala BESÖKSADRESS: Sysslomansgatan 4
TELEFON: 018-16 95 00 svenskakyrkan.se

Svenska kyrkan
BISKOPSMÖTET